

TARTU RIIGLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHİK № 142

ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ В 1893 г.

K. MURU

JAAN KÄRNER
NÕUKOGUDE LUULETAJANA
(1940—1958)

TARTU 1963

TARTU RIIGLIKÜ ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHİK

142

ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ В 1893 г.

K. MURU

JAAN KÄRNER
NÕUKOGUDE LUULETAJANA
(1940—1958)

TARTU 1963

Toimetuskolleegium:

L. Raud (vast. toimetaja), E. Laugaste, A. Kask, J. Silvet, E. Uuspõld.

Sissejuhatuseks

Enne kui Jaan Kärnerist (1891—1958) sai nõukogude luuletaja, pidi ta läbima vastuoluderohke arengutee. Tema edasiliikumises võib kõikumisi märgata vahest rohkemgi kui mitmete teiste eesti demokraatlike poeetide arengus. Oli ta ju emotsionaalselt äärmiselt tundlik ja suhteliselt kergesti mõjustatav. Seetõttu pidid ajapöörded temasse sügavamaid jälgi jätma kui mõnessegi tema eakaaslasesse.

Ent mitte kunagi, ka langusperioodidel ei jätnud J. Kärnerit maha kaastunne ebaõiglaste ühiskondlike suhete tõttu kannatava inimese vastu. See sundis kirjanikku ikka ja jälle protestima, sidus ta tihedasti rahvaga, õhutas igatsema paremaid päevi töötavale ja loovale inimesele. Sellest tundest kasvas märkimisväärne osa tema loomingust.

J. Kärner tuli kirjandusse 1905. a. revolutsiooni ajal, mille mõju võib tema esimestes trükitud eneseavaldustes selgesti näha. Kuid siis oli kirjanik veel liiga verivärske algaja, et sündmustesse aktiivsemalt ja tõsisemalt sekkuda.

Rohkem kui kümme aastat vajas J. Kärneri talent valmimiseks. Luuletaja võitlejavaim ärkas 1917 a. revolutsiooni ajal, kui temast sai aktiivne poliitiline tegelane esseeride partei pahempoolses tiivas. Tõeliseks revolutsionääriks J. Kärner ei kasvanud, kuigi ta oli kontaktis ka bolševikega. Vaheü osavõtt poliitilistest võitlustest mõjustas teda aga viljastavalt kui luuletajat. Järsult pöördus ta ära individualistliku laadiga värssidest (deklaratsioon «Ei laula ma enam » markeeris eesti luules valmivat pööret) ring andis värsiraamatu «Aja laulud» — meie ekspressionistliku kallakuga luule ühe silmapaistvama saavutuse. J. Kärner tegi küll kaasa ekspressionistliku laadi nõrkusedki (drastiline, jämeda-jooneline elukujutus, ideeline selgimatus, koketeerimine jumalaga jms.), kuid oli vana, kodanliku maailma ja vihatud tõusikluse ründamisel otsustavam kui tema kaaspoetid. Mis aga J. Kärneri «Aja laulud» tolleaegse eesti luule üldisest tasemest esile tõstab, on küllaltki ergas kaasaelamine tööliklassi võitlusega ja sotsialismiga (luuletused «Vastsest tõest»). Ning ka tsükkel «Laulud Venemaale» kajastab läbi vastuolude ja ähmasuse poolehoidu Nõukogudemaale, usku vene rahva tulevikku.

Ühiskondliku elu ja isikliku saatuse mõjul murdus J. Kärneri luule võitlusvaim veel järsemalt, kui see «Aja lauludes» valdavale kohale tungis. 20-ndate aastate algusest peale jäid sotsiaalsed probleemid kirjaniku loomingus kõrvale. Neid küll esineb (eriti poeemides), kuid luuletaja on nüüd väga vastuoluline, petunud, kibestunud ja pessimistlik. Alles kümnendi lõpul suurenes sotsiaalsete motiivide osatähtsus J. Kärneri luules, kuid jäi veel tunduvalt isiklikule plaanile ning andis rohkem trotsipuhanguid kui tõelist võitlusluulet. Ent samal ajal näitas J. Kärner end loodusluules omapärase ja küpse meistrina.

Kodanliku ühiskonna pahede paljastamisel saavutas J. Kärneri luule suurima teravuse luuletuskogus «Inimene ristteel» (1932), mis valmis ülemaailmse majanduskriisi ja kodumaal äärmusteni teravnenud sisepoliitilise olukorra tingimustes. Ka oma parima sotsiaalse romaani «Naine vaesest maailmast» (1930) avaldas J. Kärner sel ideelise tõusu ajal. Ent 30-ndate aastate algus oli sotsiaalse võitlusluule tõusu perioodiks kogu eesti luules. Kannatav, töötav ja võitlev inimene inspireeris siis meie progressiivsete luuletajate enamikku. J. Kärner jälgis oma selleaegsetes värssides kriisihädades kannatavaid lapsi ning rauku, andes neist mitmeid elamuslikke ja haaravaid luuletusi. Protest ebaõiglase elukorralduse vastu on tema selleaegses loomingus eriti terav ja kasvab mitmetes luuletustes koguni võitlussekutseks (tugevamaid ses laadis on «Tööorjade rünnulaul»). Kuigi eluvarje jälgivad ja murelikud, püüdlevad J. Kärneri värssid sel ajal tulevikku, mille sepistajaid ta näeb tööinimestes, kelle jõusse kirjanik taas kindlasti usub.

Isiklike eksimuste, veel enam aga kodanluse avaliku diktatuuri mõjul rauges kümnendi keskel J. Kärneri võitlusvaim ning ajutiselt loobus ta luuletamisest. Iroonilisi värse Saksamaal võimule tulnud fašismi vastu avaldas J. Kärner juba 1934. a. Kümnendi lõpul, kui fašism Lääne-Euroopas hakkas ikka jultunumalt paljastama kiskjahambaid, lisanduvad fašismivastastele luuletustele mõtisklused inimkonna saatusest. Samal ajal õppis kirjanik üha usaldavamalt vaatama Nõukogude Liidule, kelle võitlust rahu eest ta kõrgelt hindas.

30-ndail aastail muutus J. Kärneri luule vormilt veelgi selgemaks ja lihtsamaks ning andis sünteesi ses mõttes, et paralleelselt kulges nii looduselamuste kui ka võitlus- ja protestimeeleolude sõnastamine.

Nii valmistus J. Kärner nõukogude luuletajaks saama kogu oma varasema loomingu paremikuga, mis ikka ja jälle murdis läbi tagasilangustest, eksimustest, libisemistest ning visalt kinnihoidud abstraktsest humanismist. Seda arvestades pole kirjaniku otsustav seljapööramine vanale ja avalik meeli vasturuttamine uuele põrmugi üllatav, vaid kõigiti seaduspärane, luuletaja senisest arengust loogiliselt tulenev nähtus.

1. J. Kärneri elust ja tegevusest nõukogude aastail

1940. a. juunipööre, sellele järgnenud Eesti kuulutamine sotsialistlikuks vabariigiks ning astumine Nõukogude Liidu koosseisu nõudis meie kirjanikelt selget vastust, kelle poolt olla. Pöörde toimumise ajaks oli J. Kärner selle probleemi praktiliselt lahendanud, selle tõenduseks võiksid olla 1939. a. ja 1940. a. esimesel poolel kirjutatud luuletused, milles ta kõneleb valiku tegemise vajadusest, samuti artiklid, mis ei jäta kahtlust, kellega kirjanik kaasa läheb.

Esimesel nõukogude aastal oli J. Kärner eesti luuletajatest produktiivsemaid. Ta kirjutas tervitusvärse nõukogude korra taastamise puhul või püüdis üksikuil juhtumel luulevormis lahti mõtestada ka nõukogulikku elu. J. Kärneri publitsistlik looming, mis 1939. a. ja 1940. a. esimesel poolel oli väga vilgas ning andis põhimõttelisi küsimusi käsitlevaid artikleid, aga vaibus. Ilmus ainult üksikuid artikleid, milles kirjanik õhutas saama marksistideks,¹ või tutvustas eesti lugejatele V Majakovski kujunemist revolutsioonipoeediks.² Avasid ju 1940. a. sündmused eesti lugejale vene ja nõukogude kirjanduse ukse, mida seni oli ainult väga ettevaatlikult paotatud. Esimesel nõukogude aastal ilmus rohkesti tõlkeid. J. Kärner, kes tõlkimistööst osa võttis, koondas peatähelepanu V Majakovskile, kelle loomingust ilmusid tema vahendusel eesti keeles luuletused «Poeet tööline», «Käskkiri kunsti armeele», «Nõukogude pass» jt. ning katkend poemist «V I. Lenin».

J. Kärneri kiiret jaatavat reageerimist toimunule osutab seegi, et ta 1940. aastal koostas valimiku oma varasematest võitlevatest värssidest (alates luuletuskogust «Aja laulud») ning avaldas need koos mõne värskelt loodud luuletusega raamatus «Võitluslaule». Sellest raamatust ilmus 1940. a. kaks trükki. Ulatuslikuma ja mõnevõrra mitmekülgsema läbilõike oma luulest pakkus J. Kärner lugejaile koguga «Valitud luuletused» (1941). Kuigi kirjanik esitas selles raamatus ka looduslüürikat, armastusluulet ja isikuloolisi värse, on selle koostamise põhimõte väga lähedane «Võitluslaulude» valikuprintsiipidele.

Esimesel nõukogude aastal asus J. Kärner tööle vastutavale toimetajakohale kirjastuses «Ilukirjandus ja Kunst»

Sotsialismi rajamise Eestis katkestas järsult fašistliku Saksa kallaletung Nõukogude Liidule 1941. a. südasuvel. Suur Isamaasõda viis J. Kärneri Nõukogude tagalasse, kuhu evakueerus fašistliku okupatsiooni saabudes enamik silmapaistvaid

¹ Vt. J. Kärner, Saagem marksistideks! — Kommunist 15. IX 1940, nr. 74.

² Vt. J. Kärner Vladimir Majakovski tee revolutsioonini. — Nõukogude Kõrgem Kool 1941. nr. 3, lk. 148—156.

nõukogude võimu aktiivselt toetanud eesti kirjanikke. Okupatsioon lahutas J. Kärneri mitte üksnes sünnimaast, vaid ka perekonnast, kes jäi evakueerumata. Mõistagi tegi see asjaolu kirjanikule sõja-aastad raskemaks, kuid pidi ka ägedamaks õhutama tema võitlusvaimu.

Tallinnast sõitis J. Kärner koos teiste kirjanikega «Suurel Tõllul» Leningradi 28. VIII 1941.³ Leningradi jäämine blokaadirõngasse tegi linnast lahkumise raskeks. Pärast ebaõnnestunud väljumiskatseid saadi sadakond eestlast, nende hulgas ka J. Kärner, viia ühel novembri alguse tormisel ööl jäälõhkujal «Šeksna» üle Laadoga. Seal jaguneti väikestesse gruppidesse, et jalgsi läbida paarsada kilomeetrit raudteeni. J. Kärner matkas seitsmehelises grupis, kuhu peale tema kuulusid E. Värav,⁴ I. Kruus, V. Kuusik (grupijuht) jt. Mõnda mööda üksildasi metsateid (kord satuti isegi okupeeritud alale), kuni jõuti välja raudteele, E. Värava mälestuste järgi 7 või 8. detsembril. See oli Papa-jevo jaamas. Sealt edasi saadi juba rongidega, kuni jõuti detsembri lõpuks sihtkohta Tšeljabinskisse. Teekonnal hoolitses kirjaniku eest E. Värav, kes luges talle noruhetkedel ette mõne tema luuletuse (kirjanikul oli kaasas oma luuletuste 1941. a. valikväljaanne). Raskel rännakul kandis J. Kärner kaasas ka köidet V. Majakovski teoseid, et neid tagalas tõlkima hakata. Teekonna raskused talus kirjanik mehiselt, osutades suurt visadust.⁵

Tšeljabinskisse jäi J. Kärner pikemaks ajaks. Sellelt perioodilt mäletab D. Vaarandi teda nii: «Käed sügavasti karvanahkse jopi taskuisse surutud, karm Dante-profiil kõhnunud ning süngistunud, nii meenub Kärner saabuvana selle kauge Uuralite-linna laiadele, lumistele tänavatele. Siin ta asub kohe rakmesse, istub toimetuse laua taha ja hakkab tõlkima värskeid informbüroo teadaandeid. Samas viimisteb valminud luuletusi, neid vajasisid raadio kodumaasaated.»⁶

Tšeljabinskis armastas J. Kärner käia sageli B. Haabi pool uudiseid kuulamas ja vestlemas.⁷ 1943. a. alguses haigestus J. Kärner raskesti tüüvisesse, nii et arstidki tema seisukorda lootusetuks olid pidanud. Pärast tervenemist peatus J. Kärner Jegorjevskis ja Moskvas. Ta tegi oma luuletustega kaastööd rindeaajalehtedele ja almanahhile «Sõjasarv», mille viimaste numbrite toimetamisest ka ise osa võttis, esines raadios okupeeritud Eestile määratud saadetes. 1944. a. tõlkis J. Kärner koos M. Rauaga Leningradis Nõukogude Liidu hümnit teksti.

³ P. Rummo teatel.

⁴ Teekonnast Laadoga äärest Tšeljabinskini jutustas allakirjutanule E. Värav, kelle andmetele siin ongi toetutud.

⁵ Seda kinnitas ka E. Hiir oma mälestusi jutustades.

⁶ D. Vaarandi, Ühe sünnipäeva puhul. — Sirp ja Vasar 25. V 1946, nr 21.

⁷ H. Kärneri ja B. Haabi teatel.

Suure Isamaasõja ajal avaldas J. Kärner kaks luuletuskogu: «Kodumaa käsk» (1943 — ilmus Moskvas) ja «Viha, ainult viha» (1944 — ilmus Leningradis), «Kodumaa käsk» on eesti autoreilt üldse esimene luuletuskogu, mis ilmus Nõukogude tagalas.⁸ Mõlemad luuletuskogud on koostatud kronoloogilist printsiipi jälgides, niisiis samal põhimõttel kui J. Kärneri esimenegi värsikogu. «Kodumaa käsk» esitab antifašistlikku luulet aastaist 1941—1942 ning peegeldab seega Suure Isamaasõja kõige raskemat ajajärku. «Viha, ainult viha» sisaldab kirjaniku loomingut 1943. aastast.

Pärast Eesti vabastamist fašistlikust okupatsioonist asus J. Kärner elama Tallinna, kuhu ta jäi kuni haigestumiseni. See aeg, vähem kui kaks aastat, on talle kõige töörohkemaid. Ta tegutses uuesti «Loomingu» toimetajana, sellele lisandus toimetajatöö ka kirjastuses «Ilukirjandus ja Kunst». 1945. a. ilmus J. Kärnerilt uus luulevalik, mis 1941. a. valikkogule (selle ulatuses on vaid väikesi muudatusi) lisas juurde sõjaaegset loomingut. Suurt tööd tegi J. Kärner sel ajal tõlkijana: tema sulest ilmus eesti keeles Gribojedovi «Häda mõistuse pärast», kiiresti edenes A. Puškini «Jevgeni Onegini» tõlkimine.

Publitsistikast, mis J. Kärner lõi vabastatud Eestis, väärib märkimist põhimõttelist laadi artikkel «Kirjaniku sõna kirjanikele».⁹ Siin mõistab J. Kärner nõukogulikust võitluskoolist läbi käinud mehena hukka sõja pärast hädaldamise, mida ta toimetajatööd tehes pani tähele okupatsiooni ajal Eestis viibinud kirjanike käsikirju lugedes. J. Kärner kutsus üles looma aktiivset, võitlusesse õhutavat kirjasõna. Sellest põhimõttest pidas ta ise laitmatult kinni. Lähemate aastate loominguliste plaanide hulgas oli tal üks luuletuskogu, Tallinna ühiskondlikku arengut aastail 1910—1917 käsitlev romaan ja poeem «tänapäevastel teemadel — tagasitulek kodumaale, taastamine ja tagalatöö».¹⁰

Neid kavatsusi ei suutnud J. Kärner teostada. Ta murdus parimas töömeheas. Varsti pärast oma 55. sünnipäeva kaotas ta vaimse tervise. Liiga palju kuhjus tema nõrgavõitu närvikavale vapustusi, ta ei pidanud enam vastu.

Haigusaastatel elas kirjanik põhiliselt Tartus, tema eest hoolitses tähelepanelik abikaasa. Oma teoste uustrükkide ettevalmistamisest võttis kirjanik siiski osa, kuigi ei olevat suutnud järjepanu rohkem töötada kui tund või kaks.¹¹ Aga sedagi tööd mõjusid haiguslikud kujutlused, nii et ta mõnikord kippus teostest välja võtma ideelis-kunstiliselt olulist.¹²

⁸ D. Vaarandi, Ühe sünnipäeva puhul. — Sirp ja Vasar 25. V 1946, nr. 21.

⁹ Sirp ja Vasar 30. XII 1944, nr. 12.

¹⁰ D. Vaarandi, Ühe sünnipäeva puhul. — Sirp ja Vasar 25. V 1946, nr. 21.

¹¹ H. Kärneri teatel.

¹² B. Haabi teatel.

1951. a. ilmus valimik J. Kärneri luulest (ahtam kui 1945. a. väljaanne), 1957 a. «Valitud luuletused» — viimane, mille valiku ja redaktsiooni juures oli kirjanik ise tegev

J. Kärner suri 3. IV 1958. a. ja maeti Elva kalmistule männimetsa keskele Vaikse järve lähedal, nagu kirjanik ise soovis.¹³

2. Tervitused nõukogude võimule

Nõukogude võimu esimesel aastal (1940—1941) kirjutas J. Kärner kümmekond luuletust. Võrreldes seda tema värsitöödanguga aastal enne pööret, on viljakuse langus ilmne. Seda sama võime täheldada teistegi eesti luuletajate puhul; ka kõige aktiivsemad neist — J. Barbarus ning J. Sütiste — ei andnud rohkem. Olid ju kirjanikud koormatud ka riikliku ja ühiskondliku tööga. Ja nii tuttavad nõukogude kirjanduse ja eluga kui meie eesrindlikumad luuletajad polnudki, vajasid nad ometi aega kohanemiseks uue olukorraga, mis esitas neile senisest hoopis erinevaid nõudmisi. Mis eriti J. Kärnerisse puutub, siis pidi ta ületama kõhklev-kahtleva, läbi meeleolulanguste lootusele püüdva laadi, mis iseloomustas tema nõukogude-eelset luulet. Nii juhtubki, et J. Kärneri (samuti ka teiste eesti luuletajate) loomingu moodus nõukogude elu esimene aasta peamiselt tervituste kirjutamisega nõukogude võimule; uut elu ja selle organiseerimist ennast kujutati harva ja enamasti üldsõnaliselt.

Juunipöördele reageeris J. Kärner otsekohe: jaanipäeval 1940 on dateeritud luuletus «Tervitus», meie luuletajate esimesi hinnanguid toiminule. See värsslähitus jääbki J. Kärneri üheks kõige paremaks saavutuseks esimesel aastal pärast nõukogude võimu taaskehtestamist. Hiljem kirjutatud värssides ta täiendab, varjundab ja varieerib seda luuletust, tõusmata enamikus samale tasemele. Erutatud, pidulikes, kuuejalgsetesse jambidesse valatud värssides avaldab kirjanik oma tunded ja mõtted:

Kui äike viljastav on käinud üle maa
rongkäigud lehivate punalippe saatel.
Jõud võimas, purustav on inimlikul aatel,
et ori elama peab ükskord vabana.

Mis juubeldavat uljust, kirkust, indu suurt
töö-inimesis kõikjal jälle näed ja kuuled!
Kui voogav vihm, mis kastab põllul vilja juurt,
uus värsked hoovus täidab laulikuigi luulet.¹⁴

Pöörde võrdkujuks saavad viljastav äike ja maad elustavalt niisutav vihm, mis üheskoos virgutavad tõusvele uut elu. Luule-

¹³ H. Kärneri teatel. Vt. ka J. Kärner, Soov. — Varamu 1940, nr. 6. lk 599.

¹⁴ J. Kärner, Tervitus. — Postimees 29. VI 1940, nr. 172.

tajat vaimustavad töötava rahva vabadusmõtte võimsus, rõõm ja elujulgus, millest ta end meelsasti nakatada laseb, ammutades sellest uut, helgemat sisu oma loomingule. Kirjanik tunneb, et toimunud pööre on seaduspärane ning õiglane: kõige hukkumise-
st võivad haliseda üksnes kodanlased, kes oma rikkused on rahva heaolu arvel kokku ahnitsenud. Koos kodanluse mainimisega tuleb luuletusse «Tervitus» intonatsioone, mis meenutavad «Aja laulude» rünnuvärsse. J. Kärner mõistab, et ajalugu loob töötav rahvas, kes, võtnud võimu, korraldab elu ümber uutmoodi, suleb vanale jäädavalt ukse, nii et «ei pöördu enam kunagi, mis eile oli».

6. VII 1940 kirjutas J. Kärner luuletuse ««Kommunistile»», millega ta tähistas proletariaadi partei häälekandja muutumist mitte ainult legaalseks, vaid ka juhtivaks ajaleheks. Pühendusluuletusena pole ««Kommunistile»» küll välja peetud; kirjaniku tähelepanu koondab endasse toimunud pööre tervikuna. Luuletus algab kontrastsete värssidega, milles mõistetakse hukka kodanluse valitsemise ajal sündinud karjuv ülekohus ning «vaikiv olek» ja nähakse töörahva võidukat marssi punaste lippude all, kommunistliku ideoloogia kandja ajalehe «Kommunist» tõusmist valdavale positsioonile:

Vast eile kisendasid kivid,
et raske surve rõhub meid —
nüüd marsivad töörahva rivid,
käes punalipud, oma teid.

Vast eile rüüstas «vaikiv olek»
me vaimu õilsat eostumist —
nüüd seda nagu olnud poleks
ning ilmub jälle «Kommunist».¹⁵

Pärast neid — enam-vähem kujutavaid värsse — hakkab kõnelema Kärner-agitaator, kes selgitab toimunu mõtet, veenab teisi ja iseennast pöörde vajalikkuses ja õigustatuses. Kuigi luuletuse algussalmides on autori suhtumine selgete ja tugevate värvidega antud, peab agitaatorist kirjanik vajalikuks see luuletust lõpetades sõna-sõnalt välja öelda. Publitsistlik-agiteeriva luule ja meeleliste kujunditega veenva poeesia segunemine, nende omavaheline võitlus, milles enamasti peale jääb otsesõnaliselt ründav laad, nagu demonstreerib luuletus ««Kommunistile»», kujuneb ikka valitsevaks ajaloo murrangumomentidel. Puhtkujutav, detaile maaliv, oma arvamus mitte ettekirjutav, vaid lugejal endal luulepildi kaudu otsustada lubav luule on iseloomulik suhteliselt rahulikumatele arengujärkudele, mis nii loojale kui ka lugejale annavad aega süvenemiseks. Eesti luules on küll just kujutavas

¹⁵ J. Kärner, «Kommunistile». — Kommunist 9. VII 1940, nr. 6.

laadis kõige enam õnnestunud juunipöörde jäädvustamine: J. Sütiste teosele «Maakera pöördub itta» pole meil võrdset.

Eesti astumine Nõukogude Liidu koosseisu peegeldub mitmes J. Kärneri luuletuses. Ta on peaaegu ainus, kes seda 1940. aastal käsitles. Parima andis ta siin luuletuses «Liitumine suure isamaaga» (1941. ja 1951. a. valikkogudes pealkirjaga «Liitumine», 1957. a. valikkogust peale — «Nõukogude korra taastamine»). Seda sekstiinides kirjutatud luuletust kannab jõu- avaruse- ning õnnetunne tohutult laiemaks muutunud kodumaa üle. Kirjanik kutsub lugejat järele mõtlema selle üle, milliseid eelseid annab kuulumine sotsialistlike rahvaste perre, ühtekasvamine rahu ja töö suure maaga. Teda vaimustab see, et ekspluateerimisest vabal maal «töö on rõõm, ja looming — elu sisu». Ta avastab Nõukogude Liidu võimsuse tema rahvaste ühtsuses ning patriotismis, mis muudab Nõukogudemaa vaenulikele jõududele võitmatuks kindluseks, peatamatult kõrgema kultuuri ning majandusliku heaolu poole liikuvaks gigandiks. Oma mõtted võtab J. Kärner kokku truudusevandes sotsialistlikule kodumaale:

Kui mõtled: Vaikse ookeani rannul
ja Läänemerel kõlab sama viis,
et pole inimesel kubjast kannul,
et seljataha jäänud nälg ja kriis,
siis sinu vannet ükski võim ei murra:
maa selle hüveks elada ja surra.¹⁶

Neis värssides antud töotusele jäi J. Kärner ustavaks lõpuni: kogu oma loomisjõu pühendas ta siitpeale sotsialistliku kodumaa ennastsalgavale teenimisele. Maailmavaateline kirkastumine karastas teda niivõrd, et ta suutis rasked katsumused ning isikliku traagika vastu võtta ilma ainsagi haliseva toonita, mis varem tema loomingusse mõnel puhul lausa uksest ja aknast sisse tungisid. Võib ja peabki kaaluma, kui hästi, millise kunstilise jõuga suutis kirjanik täita võetud ülesande, ei saa aga kahelda tema täielikus andumuses sotsialismile, tema võitleva sõna siiruses. Kõhklemiste ja kõikumiste aeg oli lõplikult seljataga, julget vaadet tulevikku ei suutnud enam miski varjata.

Rõõmu juunipöördest, Eesti kuulutamisest sotsialistlikuks vabariigiks ning astumisest Nõukogude Liidu koosseisu jagab J. Kärner veel mitmes luuletuses. Ülestõusnud töörahva võimsust imetleb ta oktaavides («Miitingul»), kuulutades rahva saatust määranud tunnid oma südamele eriliselt kalliks. Luuletuses «Miitingul» on esialgu kõige õnnelikumalt ühte sulanud poliitiline deklaratsioon ja luulepilt. Ligikaudu seesama kehtib (samuti oktaavides) «Murrangul» kohta, mis nagu vabavärsiline «Laulgi» muu hulgas ülistab maad kaitsva Nõukogude armee võimsust. «Laul» osutab J. Kärneri luule äärmisi võimalusi esimesel nõu-

¹⁶ J. Kärner, Liitumine suure isamaaga. — Looming 1941, nr. 2, lk. 152.

ogude aastai. Poeetiline pilt on sellest peaaegu täiesti välja tõrjutud, seda asendab publitsistlik mõttekäik:

Milline uhkusetunne
täidab töölise rinda:
nimetada oma isamaaks
üht kuuendikku maakera pinda —
suurt Nõukogude Sotsialistlikku Liitu,
kus võimsa punaväe kaitsel
koos rahvad töötavad rahus,
kuna Läänes sellal kahur
vaid töölise töövilja maitseb.
Millist julgust ja jõudu
Eesti tööline ammutab, teades:
vastne tulevik õnnelik, helge
kogu inimessoole
sotsialistlikus ehitustöös
tema avaral isamaal valmib.¹⁷

Mõistagi ei saa eitada niisugustki võimalust luuleks. Kuid selles, et deklaratiivne värss tõuseks kõrgemale ajalehe juhtkirjast, nõuab see tihedat ning teritatud mõtet, omapärast lähenemisviisi. See aga luuletuses «Laul» puudub ja seepärast on need värsid ka poeetiliselt nõrgad. Ent sellistenagi pidi neil esmakordselt ilmumisel olema teatav agitatsiooniline tähendus.

Luuletusega «Partei ajalugu» võttis J. Kärner lahendada raske ja vastutusrikka teema — Kommunistliku Partei osa Nõukogude riigi loomisel ja organiseerimisel, kõige revolutsioonilisema ideoloogia esindamisel ja elluviimisel. Taotletud monumentaalsust kirjanik ei saavutanud, kuid ta andis parteile, tema ideoloogiale ning tegevusele põhiliselt õige hinnangu. J. Kärnerile on Kommunistlik Partei kogu inimkonna kindlakäeliseks juhiks. Kirjanik osutab, et partei eduka tegevuse aluseks on marksistlik-leninlik täpne ühiskonnateadus. Sellest juhindunud partei tööd kroonib Nõukogude Liidu olemasolu ning areng nagu võidupärg. Kommunistlikust Parteist juhitud Nõukogudemaas näeb luuletaja kogu maailma tööinimeste lootust.

Luuletus «Partei ajalugu» on kirjutatud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva puhul. Veel selgemalt tähtpäevalise iseloomuga on «Mai laul» 1941. a. kevadest. Seda alustab nõukogude võimu saavutuste poeetiliselt mõtestamata loetlemine (pahe, mis hiljem muutus sedalaadi kalendaariumivärssides kuritarvitamiseks)

Luuletustes «Mai laul», «Liitumine suure isamaaga» ning «Murrangul» võib märgata ka rahvaste sõpruse ideed, mida selle ajajärgu eesti luules väljendab kõige ilmekamalt J. Sütiste «Gruusiale».

Peasisuks neil värssidel, mis eesti luuletajad kirjutasid nõu-

¹⁷ J. Kärner, Võitluslaule, Tartu 1940, teine, täiendatud trükk, lk. 51.

kogude võimu esimesel aastal, jääb pidupäevameeleolu. Nõukogulikku argielu kujutatakse vähe. piirdatakse ajaloolise pöörde luulendamisega, selle mõtestamise katsetega. Poeedi ja poeesia osa nõukogude ühiskonnas püüdis eriti visalt selgitada J. Barbarus («Uutel radadel», «Seltsimehele», «Ümberhinnang», «Värsisepad»), kelle poeedisaavutused sel ajal on J. Sütiste kõrval kõige tähelepandavamad. Uut, nõukogulikku argipäeva, sotsialistlike ümberkujunduste praktilist teostamist suutis samal ajal suurima veenvusega kujutada M. Raud («Oktoober», aga ka «Kevadsadu», «Uus kevad») Ka J. Kärner lähenes nõukoguliku argipäeva kujutamisele, kuid M. Rauaga võrreldes tunduvalt abitumalt ja deklaratiivsemalt.

Nõukogude elu esimene aasta kulus ka J. Kärneril põhiliselt kohanemiseks uuega. Tema kõige suuremateks luulesaavutusteks sellest perioodist jäävad värsstervitused nõukogude korrale (eriti «Tervitus» ja «Liitumine suure isamaaga») Koos Eesti asumisega sotsialismi ehitamise teele jõudis täielikule maailmavaatelisele selgusele ka J. Kärner

3. Esialgsed üleskutsed võitlusse fašistlike vallutajatega. Kodaniku- ja poeedikreedo

21. juunil 1941 alustasid fašistliku Saksamaa sõjaväed pealetungi Nõukogude Liidule. Suur Isamaasõda esitas hoopis uued nõudmised ka sotsialistliku ühiskonna inimestena veel väheste kogemustega eesti kirjanikele, kes enamikus asusid otsekohe täitma oma kodaniku- ja kirjanikukohustusi, võideldes, relv käes, rahvaväeosades või esinedes võitlusüleskutsetega ajakirjanduses ning rahvakoosolekuil. Kohe sõja puhkemise päeval kirjutas J. Barbarus agiteeriva luuletuse «Aeg on saabund», milles ta osutas fašistidele kui eesti rahva põlisvaenlastele, muistsete röövrüütlite järeltulijaile, kutsus nende vastu võitlema nii luuletajaid kui ka kogu rahvast. Poetilise mobilisatsioonikäsu «Relvile, rahvas!», parima selletaolise eesti nõukogude luules, lõi M. Raud.

Ka J. Kärner reageeris hitlerlaste kallaletungile võitlussekutsetega. Lühikese aja jooksul kirjutas ta luuletused «Sotsialistliku kodumaa eest», «Võitlusesse!», «Fašistlikele mõrvareile», «Sünimaale» ja «Võitluse päevil». Ta käsitab puhkenud sõda täiesti selgesti kui Nõukogude Liidu kõigi rahvaste ühist võitlust anastajate vastu. Sellega andis J. Kärner oma luuletustele avarama tähenduse kui enamik tema kaaspoeete. Tõustes niimoodi kaastlastest mõnevõrra kõrgemale ideeliselt, jääb ta neist tunduvalt maha kunstiliselt. Vaevu küünib luule piirimaile «Sotsialistliku kodumaa eest» (28. VI 1941), mille raskepärased jambid on tugevasti ideeliselt koormatud. Autor kinnitab, et vennalikud Nõukogude rahvad vihkavad kõigest hingest fašismi, tõusevad selle vastu otsustavaks võitluseks, et kaitsta sotsialistlikku kodumaad.

vabadust ja õnne. Luuletaja lõpetab ähvardavate ridadega neile, kes kannavad orjastavat haakristi. Kõigest hoolimata on luuletus kunstiliselt tühine: kirjanik ei ole suurtele ideedele leidnud väärikulist vormi, pole suutnud haarata kirkliku, sütitava agitaatorikõnega, mida niisugune poliitiline luule tingimata nõuab. Selle asemel satume kohmakale, osalt segaselegi sõnastusele. «Sotsialistliku kodumaa eest» murtud värsid viitavad J. Kärneri püüdele läheneda V Majakovskile, keda ta mõnel määral oli tõlkinud, kuid see katse ei võinud anda positiivset — liiga tugevad on neid kirjanikke eraldavad jooned. Ning hiljem pole J. Kärner selletaolisi katseid enam korranudki.

Riimitud vabavärssides «Fašistlikele mõrvareile» korduvad motiivid luuletusest «Sotsialistliku kodumaa eest», kuid kunstiliselt paremini väljaarendatud kujul. J. Kärner toonitab, et Nõukogude rahvad, minnes fašismi vastu, teavad, mida kaitsta. Rahva ja armee ühisjõust näeb kirjanik aga tõusvat vabastust kogu maailmale. Nii osutas luuletaja, et võitlus ei käi mitte ainult Eesti NSV ega ka üksnes Nõukogude Liidu pärast, vaid et see on suur rahvusvaheline tähendus. Lihtsas deklaratiivses luuletuses «Võitlusesse!» kuulutab kirjanik:

Me võidutahet ükski jõud ei murra,
ja kuigi rahvast langeb miljoneid.
On õilsaim vaba kodu kaitseks surra,
kuid häbistav on käia orja teid.¹⁸

Luuletuste «Sünnimaale» ja «Võitluse päevil» võitlussekutsed lähtuvad kirjaniku sünnimaast, mis talle nüüd — orjastajatest ohustatuna — on kallim kui kunagi varem. «Võitluse päevil» on teostuselt ühtlasem, kuid nõrgema emotsionaalsusega kui «Sünnimaale», mille esimene sekstiin hõõgub soojust ning südamlikkust, mis iseloomustab J. Kärneri paremaid luuletusi:

Meid kõiki innustab me sünnimaa:
on imeväärselt kõikidele kallis
ta pealinn Tallinn haljuses ja hallis,
kui elav süda, tuikav lõpmata,
ning ümber põldude ja teede jooned,
mis kulgevad kui soojad veresooned. (Kk, 4)

See kaunis luulepilt sünnimaast, Tallinnast — südamest, mis elustab põllud ja teed, ei jää järgmistes stroofides püsima, vaid tuhmub. Selgitades ähvardavat ohtu, kuulutades, et on talumatu midagi sünnimaast loovutada, veendes rahvast enesekaitseks relva haarama, ei leia kirjanik enam tabavaid kujundeid, vaid kaldub kohati proosalise ütlemissviisi suunas. Emotsionaalsuse

¹⁸ J. Kärner, Kodumaa käsk, Moskva 1942, lk. 4. [Edaspidi viide tekstis lühendatult — Kk, 4.]

saavutab uuesti viimane sekstiin, milles kordub südame-motiiv, kuid uues aspektis, et väljendada patrioodi täielikku kokkukuuluvust armastatud sünnimaaga. Personifitseeritud kodumaastik kutsub võitlema vabaduse kaitseks, ning see sugestiivne üleskutse veenab enam kui paljas deklaratsioon.

Natuke rohkem kui aasta pärast kirjutas J. Kärner Tšeljabinskis luuletuse «Kes andis õiguse?» (16. X 1942). Selles mõistab ta õigusest lähtudes kohut fašismi üle, millele kuulutab hävitava otsuse. Luuletuse esimeses pooles (kolm neljarealist stroofi) esitab kirjanik vihaseid, süüdistavaid küsimusi. Ta nõuab aru, millise õigusega tulid «roimarid teutooni röövlisoost» luuletaja sünnimaale ja anastasid selle, milline õigus lubas vallutajail mõrvata inimesi, kes kaitsesid oma au ja isamaad, piinata naisi ja lapsi, kes ei suuda võitluseks kätt tõsta, kellelt said fašistid õiguse irvitada rahva üle, teda orjastada ning hävitada. Luuletuse teises pooles viitab kirjanik fašismi filosoofilisele lähtekohale — tugevama õigusele ja rassiteooriale — ning väljendab karmides sõnades oma hukkamõistva otsuse:

Te tugevama õigust rõhutate,
kuid «saksa rassi» toores saapatald
ja jõhker rusikas ta timukate
ei ole õigus, vaid on vägivald.

Ei ole rahval õigust teiste üle,
ei saksa hullund loomal liiati, —
ta rass võib valitseda veiste üle,
kuid vaba rahvast — mitte iialgi. (Kk, 36)

Ei saa väita, nagu oleks luuletus «Kes andis õiguse?» puudusteta. Ilmekate väljendite ning autori fašismipõlgust allakriiputava leidliku riimipaari kõrval («teiste üle» — «veiste üle») hakkab silma ka kehvi fraase. Ometi pidi see luuletus sügavalt puudutama tagalas viibivate eestlaste tundeid ja mõtteid, sest selle ettekandmise olevat kuulajad aplausiga katkestanud.¹⁹

Üldinimlik õiglustunne, sotsialismi suured ideaalid, Nõukogude rahvaste vennalik ühtsus, igapäevane ohustatud kodupaik kutsusid sõjateele. J. Kärner kinnitab mitmes luuletuses («Kodumaa-armastus», «Meie jõud», «Kõjuigatsus»), et see, millest meie sõdurid ohvriterohkes võitluses vaenlastega jõudu ammutasid, oli sünnimaa ja omaksed, mälestused neist. Veel kodupinnal kirjutatud luuletuses «Kodumaa-armastus» (12. VIII 1941) kõneleb J. Kärner, et vaenlase julmus, lähedaste inimeste kannatused ning hukkumine virgutavad võitlusele. Sellepärast koonduvad salk salga järel sõjamehed, kes vallutajaile armu ei anna. Kodumaa-armastusest kasvava mehisuse, vabadusvõitluse ülevuse

¹⁹ E. Hiire teatel.

annab kirjanik veenvalt edasi lakoonilises, teravate kontuuridega vormis, milles õnnestunuim on esimene stroof:

Kodumaa-armastus on, mis hoiab
kindlate juurtega kinni meid:
maalib kord homme Rubens või Goya
päevi me karme ning veriseid. (Kk, 5)

Veelgi enam kasvas sünnimaa jõudu andev tähendus siis, kui sõda meie kirjanikud kaugetesse vennasvabariikidesse kandis, jättes sünnimaast esialgu ainult mälestused. Ent need mälestused kujutasid endast suurt aktiivset jõudu, ammendamatu energiaallikat. Kõige rikkama kujutluse sellest loob luuletus «Meie jõud», mis kuulub nii J. Kärneri kui ka kogu eesti nõukogude luule parimate saavutuste hulka Suure Isamaasõja ajal. Juba kaasaegne kriitika tõi esile, et «Meie jõud», mis loendab kalleid elamusi kodumaast, on konkreetsemalt ja veenvuselt J. Kärneri luule tippe, olles samal ajal sõjaaegse eesti luule suur programm.²⁰ «Meie jõud» on vormilt kujutluspiltide vaba vool, meeldivate mälestuste ahel kodumaast, üles tähendatud nii, nagu need teadvusesse tõusevad. Luuletaja pole vajalikuks pidanud kauneid mälestuskilde süstematiseerida, ajaliselt järjestada, neis leidub mõndagi korduvat. Kuid pealispidine korrastamatus ning organiseerimatus ei tekita kunstilise meisterlikkuse seisukohalt olulisi vastuväiteid. Üksteisele järgnevate detailide näiline juhuslikkus on niisuguse mõtiskluse puhul loomulik ning õigustatud, kuigi luuletus oleks tihendatult veelgi sugestiivsem ning mõjuvam.

Mis ka sünnimaast meenuks: kangelaslik minevik muistse vabadusvõitluse, Jüriöö ülestõusu või hilisemate sündmustega Mahtras, leegitsevate mõisatega 1905. a., vabanemisega kapitalismi survest, kaunis loodus vahetamas värve aastaaegade kulgedes, linnad või omaksed, kes jäid vaenlase meelevalda, — kõik on võitlejaile toeks sõjakatsumustes, selleks, mis viib vältimatult lahingusse vabaduse ja õnne pärast. Luuletuse «Meie jõud» üksikud stroofid võimaldavad näite ka sellest, kuidas lihtne looduspilt kasvab sõjaluuleks, omandab agiteeriva patriootilise sisu:

Meie jõud on me kodumaa mulla,
kodumaastiku põline jõud:
viljapõllud, mis päikesekullas,
vihmapilvede vaikne sõud.

— — — — —
Meie jõud on me Tartu ja Tallinn —
palju valgust, õisi ja vett, —
lodjad Emajõe udus hallis,
mere poolt Toompea siluett (Kk, 29—30)

J. Kärner polnud loomulikult ainus, kelle lüürikas Suure Isamaasõja ajal loodusluule sai võitluslaulu tähenduse. Sedasama

²⁰ N. Andresen, Eesti luule Isamaasõjas. — Sõjasarv V. 1944, lk. 122.

võime täheldada teistegi poetide puhul. Ületamatu andis J. Sü-
tiste okupatsiooni tingimustes valminud kogus «Umbes päevad».

Oma kodaniku- ja poeedikreedo võttis J. Kärner Suure Isa-
maasõja ajal kokku kahes väga heas luuletuses «Veendumus» ja
«Luule kohus». «Veendumusest», milles kirjanik loob kodaniku-
ideaali, esitades selle harukordse selguse, kunstilise tiheduse
ning jõuküllusega, võib vaevalt kõnelda eelneva tsiteerimiseta:

Meil pole isiklikku õnne, valu sellal,
kui isamaa on vabastada mõrvareist.
Ka meis, kui selleks aeg, on osa tundel hellal,
nüüd aga õrnameelsus oleks nõrkus meist.

Me hing on karastunud sõjateel — ei lange
ta halemeelesse, kui ümberringi turm
ja häving varitseb, vaid püsib karm ning range,
ja meie kõnegi on kindel nagu surm.

Me elu kuulub rahvale, ja rahva valus
me oma valu kaob kui tuules uduriib.
Kuid rahva vabaduses on me õnne alus,
ja armastus ta vastu võitlusse meid viib.

Ei relvile me muu kui relvadega vasta.
On sama lihtne nagu hingamine see:
kui vaenlane ei taha elada meil lasta,
siis tuleb, lihtsalt, hävitada vaenlane.²¹

Selles luuletuses kõneleb patrioodi südametunnistus, mis heli-
seb puhtalt ja karmilt, andmata ainustki mõrast kõla. Nii võib
mõelda ning tegutseda ainult kodumaale lõpuni ustav poeg, kel-
lele pole üksnes kohustuseks, vaid kõigepealt südame käsuks tõr-
juda saatusraskel ajal kõrvale isiklikud mured ja valud, õrna-
meelsus ja tundehellus ning teenida kogu hingejõuga vabaduse
eest võitlevat rahvast. Siin avaldub arusaam: keegi ei saavuta
vabadust ega õnne teisiti kui koos rahvaga. Ning kui kodumaad
ahistab vaenlane, siis on patrioodile enesestmõistetav talitada
M. Gorki publitsistikas väljendatud mõtte kohaselt — hävitada
vaenlane.

J. Kärner ise suutis Suure Isamaasõja ajal täiel määral käia
«Veendumuses» kuulutatud juhtmõtete järgi. Ta surus endas
maha kõik isikliku (varem kahjustas häirivalt esiplaanile tikkuv,
kunstiliselt mõtestamata subjektiivsus tema luulet sageli) ning
andus tervenisti võitlusele.

Ka vormiliselt on «Veendumus» range. Olla nii lõöv ja samal
ajal säilitada kunstiline mõõdutunne õnnestus kirjanikul harva.
Selgust ning rühti lisab «Veendumusele» seegi, et luuletaja on
siin suutnud täielikult vältida värsse loiuks tegevaid täitesõnu,
valida leksikaalsed vahendid selliselt, et iga sõna täidab täpselt
oma lahinguülesannet ega tundu vähimalgi määral kohatu.

²¹ J. Kärner, Viha, ainult viha, Leningrad 1943, lk. 54. [Edaspidi viide
tekstis lühendatult — V, 54.]

«Luule kohus» väljendab poeetilisi tõekspidamisi, mis kujunesid J. Kärneri loomingu määrajateks Suure Isamaasõja ajal. Piltlikult kõneldes võrdsustab kirjanik luule relvaga, mis peab inimeste hinge alati võitlusvalvel hoidma. Niisugune arusaamine poeesia funktsioonist oli sel ajal meie luuletajaile üldine. Oma luuletuse «Relvastatud värss» I motoks teisendas J. Barbarus vana ladina aforismi: «Inter armas non silent musael»²² Reserveeritum püsis ainult okupatsiooni erilistes tingimustes loonud J. Sütiste, kes tsükliks «Arm» kirjutab, et «kui räägib relv, ta vastu ei saa muusa...»²³ J. Sütiste mõttekäik ei alahinda põrmugi luule võitlusväärtust (kirjanik peab silmas vaid fašistliku okupatsiooni aegset olukorda kodumaal) Liiatigi kavatses J. Sütiste terve värsikogu patriootilise virgutusluulena, mis pidi rahval aitama raskustes pead püsti hoida.²⁴ Ometi ei olnud J. Kärner, kes toimetas J. Sütiste luuletuskogu «Umbesd päevad», niisuguse seisukohaga rahul ning taotles parandust «kui räägib relv, ei vaikida saa muusa».²⁵

Tähendus, mille J. Kärneri «Luule kohus» omistab värssidele, on muidugi superlatiivne. Kuid pole kahtlust, et see väljendab ideaali, mille poole peab püüdma iga kohusetundlik luuletaja, kui ta taotleb toetada rahva võitlust vabaduse eest. Kujutus luulest kui relvast areneb ulatuslikuks laiendatud võrdluseks, mis läbib peaaegu kogu luuletuse, järjest konkretiseerudes ning uusi detaile saades, kuni kujuneb mitmekülgne, rikkalik tervikpilt:

Peab luule vaimu relvastama. —
seks rikaš sõna-arsenal.
On sõna relv ja mürsk seesama,
mis käsitada võitlejal.

Võib peita hirmsat mõttejõudu
ja vihatunde võimsust see,
mis külvab vaenlasele õudu,
kui selle süütab suur idee.

Siis sõnad paiskavad kui laavat,
kus surmav iga piisk ja kild,
jõuks survest vabastavaks saavad
nii tundepeursk kui mõttepild.

Tuld annab iga värsirida
nii nagu iga relvaliik,
mis purustab «uut korda», mida
kui orjust kannab «kolmas riik».

Ja salmid sammuvad kui rivid,
saab luuletusest koondund salk,
kes veermes veeretab eest kivid
ja ründab vaenlast, karm ning kalk. (V, 55—56)

²² J. Barbarus, Relvastatud värssid, Moskva 1943, lk. 12.

²³ J. Sütiste, Umbesd päevad, Tallinn 1945, lk. 49, nr. 13.

²⁴ KM KO, F 174, M 4:5.

²⁵ KM KO, F 174, M 5:6.

Tsiteeritu pole poeetiliselt veatu, selles leidub isegi riimi pärast ridu, ja ikkagi on see hea, tugev luuletus. Vaid nii täidab luule J. Kärneri arvates oma suure kohustuse üldrahvalikus võitluses, sütitab südameid sõjatunnetega nii rindel, tagalatöös kui ka vaenlase poolt okupeeritud aladel.

Kuigi J. Kärneri luules, mis ta lõi Suure Isamaasõja ajal, on palju keskpärast ja kunstiliselt nõrkagi, suutis ta oma parima isvärssides sel ajal tõepoolest saavutada kõrguse, mille «Luule kohus» ülevaks eesmärgiks seab.

4. Okupeeritud sünnimaa ja Nõukogude tagala

Inimesed, keda ajaloosündmused sünnimaast eemale viivad, elavad seal vähemalt oma mõtetes. Meie luuletajad, kes Suure Isamaasõja ajal töötasid Nõukogude tagalas, polnud ses suhtes mingiks erandiks. Mõtted sünnimaast, selle loodusest, inimestest, kes jäid fašistide meelevalle alla, olid neile alati värskeks, armaks ja valusaks elamuste allikaks. Sellest sündis silmapaistev osa tolleaegse eesti luule paremikust. Kodumälestused ja kojuigatus kristalliseerusid võitlusvärssideks, ning seda ka siis, kui luulepilte kodust sõnaselgelt üleskutsetega ei seotud. «Isegi ilma igasuguste suuremate üldistusteta luulevormilistel mälestuspalaadel Eestist oli oma mobiliseeriv, võitlusele kutsuv mõju.»²⁶ Oigupoolest oli meie kirjanike südamevalu ikestatud sünnimaa pärast täiesti loomulikuks lähteks, millest kasvas välja nõukogude patriotism. Sest inimene, kes ei muretses oma väikese sünnimaa pärast, pole ammu võimeline avarama sisuga patriotismiks, internatsionaalseks tundeks. Liiatigi polnud meie poeetide sünnimaale pühendatud värssid mingi separatismiavaldus. H. Peep on osutanud seda J. Barbaruse puhul.²⁷ Sedasama võisime sedastada J. Kärneri kohta ning ka teiste Nõukogude tagalas töötanud autorite loomingust leiaksime piisavalt vastavaid näiteid.

J. Kärneri luulest Suure Isamaasõja ajal tõuseb sünnimaa lugejate silme ette varjunditerikkalt. Kirjanik tunneb muret, kas suudab rahvas, kes alles hiljuti asus nõukoguliku elu teele, panna vastu fašismi survele või alistub, hülgab uued tõed («Mõte kodust»). Ent niisugune kahtlus tõuseb J. Kärneris ainult viivuks. Aga niisama kindlasti, kui J. Kärner uskus rahvasse, mõistis ta, et leidub neidki, kes end meelsasti võõra võimu teenistusse annavad. Nendest kõneleb ta raevukalt kui ilgeist reeturist, kes väärivad üksnes põlastust. Oma värssidega püüdis kirjanik julgustada kõhklejaid ning veenda, «et tagasi ei kulge/ ajalugu iial oma teel» (Kk, 7). Sotsialismi reetnutele aga vastandab luuletaja kodumaa ustava kaitsmise idee, mille kandjad leiavad meelepidamist tulevikuski.

²⁶ H. Peep, Johannes Vares-Barbarus, Tallinn 1959, lk. 89.

²⁷ Sealsamas, lk. 90.

Okupeeritud Eestist Nõukogude tagalasse jõudnud teadetele toetub J. Kärner luuletustes «Me näeme» ja «Vaimsed opmanid». Mõlemas läkitab kirjanik needusi neile, kes on asunud teenima vaenlast. «Me näeme» värsid peavad silmas koguni konkreetseid isikuid:

Me silmis needki, kes on oma rahva reetnud,
kel toimund mõrvadest ei ole puhtad käed,
kes nädala fašismi karjaköögis veetnud
ja nüüd on «juhid» — kõik need Kivikad ja Mäed.
(Kk, 25)

Luuletus ei ole tugev: kirjaniku õiglane, kuid üle ääre kobrutanud raev pole lasknud esteetilisel suhtumisel selgida kunstiteoseks. Mõnede kirjanike käeulatamine fašistidele kriimustas rahu andmata J. Kärneri südant. Okupante teenima asunud eesti kirjanikke ironiseerib ta luuletuse «Vaimsed opmanid» paremais värssides. Selle luuletuse tugevat külge — tabavat pilget — ei suuda aga J. Kärner puhtalt välja pidada, vaid kaldub otsesõnalisse hädakurtmisesse (esimesed stroofid) või tikub iroonilisi stroofe ära seletama ning paatoslike värssidega mõjuvõimsamaks tegema (viimased stroofid). Kunstilise ühtsuse puudumine kahan-dab märgatavalt luuletuse mõju.

Osa J. Kärneri luuletusi («Kättemaksu!», «Tütarlaps vangipõlves») vaatlevad sünnimaad fašistide võimu all oleva inimese seisukohalt. Luuletuses «Kättemaksu!» (hilisema pealkirjaga «Lahingusse minnes») kujutab J. Kärner fašistliku võimu all kannatava patrioodi mõttekäike. Selle eest, et okupandid muutsid Eestimaa vanglaks, jätmata rahvale millelegi õigust, selle eest, et nad häbistavad ning hävitavad sotsialismile ustavaid inimesi, ahnitsevad rahva vaevaga loodud rikkusi, vannub patrioot kättemaksu. Ta heidab fašistidele väljakutse, kuulutab ette nende hävitamist rahva poolt. Tema viha toetab luuletaja looduspildiga, mis harmoneerub võitlejate meeleoluga. «Tütarlaps vangipõlves» on Saksamaal tööorjuses vaevleva neiu mõtetes läkitav kiri emale. Kirjavorm omajagu õigustab lihtsakoelisust, pea-aegu et primitiivsustki. Tütarlaps kurdab emale oma saatuse pärast fašistlikus vangipõlves, mis toob talle lõpmata palju alandusi, füüsilisi ja vaimseid piinu, suretab tema elujõudu. Teadmine, et kodus on kevadine õitsemisaeg, suurendab vangi lämbumistunnet veelgi. Tütarlapse (pisut venitatud) pöördumise ema poole lõpetab J. Kärner üleskutsega: neiu palub, et ta ema õhutaks poegi sangarlikule võitlusele, sest «see ainult võib päästa minugi / ja heita ikke mu rahvalt» (V 49).

Tunduvalt arvukamalt leiame J. Kärneri luulest värssse, milles kirjanik pöörab oma pilgu Eestisse Nõukogude tagalast või laseb sedasama teha rindevõitlejal. Uhtmoodi läbib neid luuletusi okupantide ikkes sünnimaa motiiv («On orjastatud me sünnimaa».

«Eestimaale», «Ei, tasuta ei jää», «Ootajaile»), mille kordumisse toovad teatavat vaheldust eri varjundid. Luuletuses «On orjastatud me sünnimaa» vaatleb kirjanik fašiste kui muistsete röövrüütlite järeltulijaid, kes maad riisudes ja rahvast hävitades on toonud endaga kaasa ka kupjanuudi. Teisal aga («Eestimaale») lihtsalt loetleb, milliseid õnnetusi tõi rahvale okupatsioon, kupjamotiivi aga ühendab nendega, kes läksid uusi peremehi teenima. «Eestimaale» on üldse poeetilisem ja pildirikkam: kirjanik kasutab ohtrasti troope -- metafoore, personifikatsioone, sünekdohhi. Rahva hädade kirjeldus luuletustes «Ootajaile», eriti aga «Ei, tasuta ei jää» kannatab tugevasti kuivuse ning deklaratiivsuse all. Mõneski nimetatud luuletustest võib tabada rahvusliku liikumise aegsele patriootilisele luulele iseloomulikke intonatsioone.

J. Kärner ei ole kujutanud okupeeritud sünnimaad vabastamist passiivselt igatseva kannatajana (v. a. «Ootajaile», mis seisab sellele laadile väga lähedal) Tavaliselt kõneleb kirjanik rahva vihast («On orjastatud me sünnimaa», «Eestimaale»), vee-nab, et Eesti vabaneb Nõukogude armee löökide tõttu fašistlikele vägedele («Ootajaile», «Eestimaale» jt.), õhutab erksalt ootama okupantide väljakihutamist («Ootajaile», «Ei, tasuta ei jää» jt.) J. Kärner kinnitab, et on olemas jõud, mis fašismi väärab («Ei, tasuta ei jää») et «vabade Liit ei unusta / oma väiksemat venda» («Eestimaale» -- Kk, 35) See väljendab kirjaniku sügavat usku Nõukogudemaa võimsusesse, rahvaste sõpruse suuresse jõusse, mis ei löönud kirjanikus kõikumata sõja kõige raskematel aegadel.²⁸

Märksa paremini kui need kunstiliselt äärmiselt vähenõudlikud, deklaratiivse maiguga värsid õnnestuvad J. Kärneril konkreetsemad mälestuspildid sünnimaast. «Külv kodus» algab meeleoluka kujutusega kodusesse loodusesse saabuvast kevadest. Samas kasvab kevadevisand üle võitlusluuleks:

Nüüd on kodus jälle tulnud kevad:
lumi sulanud ja lahti veed,
linnulaulud metsis helisevad,
rännakuile meelitavad teed.

Aga kurvad kodustel on palged,
silmad tuhmunud ja kibe suu:
kannatust ei kata õied valged —
üle haa õitseb õunapuu. (Kk, 15)

Kirjanik usub, et võõraste võimu all meenub rahvale nõukogude võimu taaskehtestamine. Ja kuigi talumees peab põldu harima vaenlasele, külvab ta otsekui viha ja needust, millest okupantidele kasvab üksnes tapvaid mürgiteri. Heledalt alanud kodumä-

²⁸ Vt. ka M. Kalda, J. Kärneri elu- ja luuletee linnulennult. — J. Kärner, Valitud teosed I, Tallinn 1961, lk. 656. (Edaspidi lühendatult: M. Kalda, (järelsõna). — J. Kärner, Valitud teosed I)

lestus muutub karmisõnaliseks hukkamõistuks vaenlasele; luuletuse alguse ja lõpu täielik kontrastsus väljendab autori tunnet igati usaldusväärselt. «Kodulinnale mõeldes» värsid seevastu esitavad valust kibeda ja samal ajal hella mõtiskluse. Kirjanik mõonab, et kodulinna Tartut meenutades ta oma kujutlusteski ei näe seda, sest ta ei tea, mida seal veel on. Nii liigub luuletaja ühelt piinavalt küsimuselt teisele: missugune saatus on tabanud Tartu noorust?, kas Toomemägi üldse veel haljendab, kui pole ülikooli?, kas kevadisel õhtul võib veel Emajõeel näha paate? kas sõandab keegi nuhkide kartusel tänavail liikuda? Kirjanik arvab, et kodulinnas pole kihavat elu ega rõõmu. Esitatud kurvad küsimused juhivad ilusale järeldavale lõpule (sõna «pääseda» on ilmnne trükiviga);

On vaenlast raskelt lüüa vaja,
et pääseda julma surve alt
me kodulinn, ja kodumaja,
ja kes veel elus, elusalt;

et tõuseks kevad Tartu üle, —
uus elu varemete seest,
ja varjaks vaba mulla süle
neid, kes on langend kodu eest. (V, 53)

«Kodulinnale mõeldes» (22. V 1943), kirjutatud kõige palavamate heitluste ajal vaenlasega, kui Nõukogude armee oli fašistidele andnud alles esimesed purustavad hoobid, osutub üheks varasemaks meie luules, mis uuesti näeb ülesehitava töö selget perspektiivi.

Sünnimaa meenutamine, vaenlase ahistada jäänud perekonnale mõtlemine kutsuab sõdurit suuremale võistlusvalvsusele. See ei lase kurvatoonilisel luuletusel «Valvepostil» muutuda halisemiseks, vaid ergutab andma võitlusvannet. Ent mõnikord kasutab kirjanik sünnimaa meenutamist ka lihtsalt selleks, et sõdurile õpetaval toonil osutada, mille ja kelle pärast ta võitlusesse peab minema («Kesk talve kaugel»)

J. Kärneri ja üldse Nõukogude tagalas kirjutatud eesti luuletajate saavutused sünnimaa kannatuste kujutamisel on üksikjuhtudel tähelepandavad. Ometi ei ole nad ses suhtes suutnud anda võrdlust kannatavat J. Sütiste suurepärasele luuleraamatule «Umbesd päevad», milles täiesti puuduvad rasked sõnad, nagu neid tavatses kasutada eriti J. Kärner. J. Sütiste üleolek on siin loomulik: ta tundis kõiki okupatsioonihädasid oma isiklike kogemuste varal.

Väga häid, esteetiliselt igati auditavaid tulemusi saavutas J. Kärner vallutatud sünnimaa kannatuste poetiseerimisel siis, kui tema luulekujutus sulas ühte muljetega Nõukogude tagalast või sai sellelt erilise varjundi («Kuu kumav Uuralites», «Kaskede lehtides», «Kauges linnas»)

Luuletuses «Kuu kumav Uuralites» (25. VII 1942) ühendab kaugel Nõukogude tagalat okupeeritud Eestiga kuuvalguse helen-dav sild. Uraalides kumav kuu meenutab luuletajale lõikuskuist sünnimaad kontrastsetes toonides, milles sulavad üheks pildiks möödunud rõõm valminud viljadest, tookordne kurbus sellepärast, et vili küpseb vaenlasele, peotäis kodumulda tuhandete sünni-maast eemale paisatud meeste sõduripaunas. Sellele ülitihedale algusstroofile järgnevad uued kontrastid: kuuvalgus sõjaaegse, aga vaba Uraali kohal — teadmine, et see ei saa leevendada koduste kannatusi; kuuvalgus üle võitluseks relvi taguva Uraali — fašistide ja nende käsilaste rüüstamistööst Eestis. Nendest emot-sionaalselt teravaist kontrastidest kasvab välja viimane stroof kirjaniku sooviga, et vabast Uraalist ikestatud Eestisse liikuv kuuvalgus julgustaks aktiivses ootuses virget rahvast, kes on valmis õigel momendil relva haarama. Kunstiliselt rikas, pildi- ja tundetihe «Kuu kumav Uuralites» annab hea näite, kuidas vor-mielemendid täielikult kooskõlastuvad sisuga — sisuliselt tähtsa algusrefraänita seda luuletust õieti enam ei olekski:

Kuu kumav Uuralites . . Küpsnud viljad aunas
 meil seisid kuu all Eestis, kõlas rõõmus naer. —
 nüüd tuhandeile on peotäis kodumulda paunas,
 ja okupantidele valmib rukis, nisu, kaer.

Kuu kumav Uuralites . . Nälg, häda, valu
 su paiste kaugel Festimaal ei leevenda:
 seal kooljad varjutavad linna, küla, talu,
 et öösigi und keegi silmle ei saa.

Kuu kumav Uuralites . . Seltsimeeste haudu
 sa Eestis valgustad ja tuhas vaemeid:
 seal rüüstab julmalt oma käsikute kaudu
 fašistlik lurjus meie rahva paremaid.

Kuu kumav Uuralites . . Viha, püha kirge,
 siit läände minnes kalla üle Eestimaa
 ja rahvast julgusta, kes püsib karm ning virge
 ja tundi ootab vaid, mil tasuks relva haarata. (Kk, 23—24)

Luuletuses «Kaskede lehtides» (10. V 1943) on kevadises värskuses haljendav Uraali maastik, äsja üle linna käinud äike see, mis sarnasuse põhjal viib kirjaniku mõtted koju, ergutab mõtlema minevikust. Uraali kevad äratav luuletajas veetlevaid mälestuspilte kodupaigast ja inimestest, kellest ta peab lahus viibima. Meenuvad kevaded sünnimaal, lapsed, nende kasva-mine, elurõõmus sirgumine kevadesse,²⁹ tõusevad kahtlused, kas lapsed veel elavadki või on vaenulik jõud nad mulla alla mat-nud. Kuigi tagantjärele teame, et J. Kärneri mõtisklusi ning tege-

²⁹ B. Haab mäletab, kuidas J. Kärner kord Tšeliabinskis pühapäevahom-mikul läände avatud akna all seisnud, tärkavat kevadet vaadelnud ning oha-nud teadmatuselaste saatuse pärast.

likkust lõhestas traagiline vastuolu,³⁰ on tema isasüdame valu ja kartus omaste pärast põhjendatud ning ehtne nagu kogu luuletus «Kaskede lehtides». Luuletaja mure kasvab vallutajate needmiseks, mis omakorda läheb üle väga ilusaks lõpustroofiks; see kordab esimeses salmis mõtiskelule tõuget andnud kevade ja äikese motiivi uues, sümboolses tähenduses:

Ei metsalise ikkesse jää sünnimaa:
ta tuleb varsti — hea ning vabastaja äike,
ja kuigi kask siis sulle seal ei halienda,
su rahvale taas tõuseb kevadine päike. (V, 46)

Rahva õnn ja vabadus aga suudavad kirjaniku veendumust mööda leevendada isiklikku valu.

Tihedaim seos Nõukogude tagala ja kannatava sünnimaa vahel valitseb J. Kärneril luuletuses «Kauges linnas» (10. VI 1943) Kahesuunaline elamustevool tingib kirjaniku poolt mõnikord varemgi kasutatud kompositsioonilise võtte rakendamise: kontrastsed kaksikvärsid kulgevad kogu aeg paralleelselt. «Kauges linnas» on sõnastusstiililt absoluutselt lihtne, esimesel pilgul paistab, et isegi vaene. Ent see on suur kunstiline lihtsus, mille teeb nauditavaks sügav elamussisu. Kõiges selles — nii sisus kui ka vormis — ilmneb lähedus Juhan Liivile. Tšeljabinskis endale ajutiselt kodu leidnud J. Kärner kirjutab:

Mu süda on kinni su pinnas,
mu kannatav sünnimaa.
Kuid võimsalt köidab ses linnas
noor kevad mind õitega.

Ma tunnen su häda ja puudust,
mu kodu, ja alandust.
Siin leian võitmatut truudust
su vastu ja armastust.

— — — — —
Ja nii mida kindlamalt kutsub
mind, kodu, su valu, piin,
mul seda pingsamalt tuksub
koos kõigea süda siin. (V, 57)

Luuletuse «Kauges linnas» teeb kauniks inimese elamuste dialektiline kujutamine. Iseenesestmõistetavalt põimuvad patrioodi õilis südamevalu ja piin kaugel, vaenlase voli all kannatava sünnimaa pärast ning puhas rõõm kevadest ning vabast vennasrahva linnast Tšeljabinskist. Okupeeritud kodumaa ja Tšeljabinski (selle kaudu aga kogu võitleva maa) ühtsuses, mida luuletaja süda tunnetas, avaldub suurepäraselt Nõukogude rahvaste sõpruse idee. Vaba Tšeljabinsk ei too kirjaniku kujutlustesse mitte

³⁰ J. Kärneri poeg Ulo hukkus fašistide poolel, tütreid lahkusid 1944. a. kodumaalt. Asjade niisugust käiku ei võinud kirjanik muidugi teada.

ainult oma sünnimaa vabadust, mida momendil polnud, vaid ka vääramatu veendumuse, et sünnimaa vabanemine fašismist saabub paratamatult, sest Tšeljabinisk elab, loob ja võitleb ka selle pärast.

Luuletused «Kuu kumav Uuralites», «Kaskede lehtides» ja «Kauges linnas» on Suure Isamaasõja aegse eesti nõukogude luule esileküündivamaid saavutusi. Eriti «Kuu kumav Uuralites» kohta kehtib tähelepanek, et loodus- ja võitluslührika põimused sel ajajärgul J. Kärneri loomingus ning andsid mitmel puhul haarava sünteesi.³¹

Nõukogude tagala kujutamist esineb J. Kärneri luules teiste poetidega (näit. M. Raud) võrreldes suhteliselt vähe. J. Kärner pakub siin ainult mõned üldvaated («Tšeljabiniskile», «Moskva», «Leningrad — Uural — Moskva»). Need on avarad, pisut liigagi avarad panoraammaalid, mida kirjanik täidab osalt visandlikult, osalt paatoslike üldsõnadega. Eriti üldvaateline on «Moskva», milles kirjanik ei anna läbilõiget ainult linnast, vaid ka Nõukogude Liidu ajaloost. Moskvast näeb luuletaja nii Nõukogude rahvaste kui ka kogu inimsoo südant, loova, võitleva vaimu keskust, võitmatuse ja alistamatuse sümbolit, linna, kus heisatakse võidulipp, sõjatandrite kohale. Pikk, tervenisti sekstiinides (sel ajal kasutas J. Kärner nelirea ja sekstiini kõrval ainult harukorral muid stroofivorme) luuletus «Leningrad — Uural — Moskva» tähistab kirjaniku liikumisteed Nõukogude tagalas. J. Kärner imetleb Leningradi ja tema kaitsjate sangarlikkust. Teda vaimustavad maapõues peituvate rikkustega Uraal, väsimatult võiduks relvi taguv Tšeljabinisk, Baškiiria, Volga — Nõukogudemaa arvarused, milles ta tunnetab maa ürgjõudu ning võimsust. Eriti tänulikult mõtleb luuletaja Tšeljabiniskile, oma rännakute tähtsale peatuspunktile.

Kõige terviklikumas Nõukogude tagala kujutustest, luuletuses «Tšeljabiniskile» (5. VI 1942), leiame ühist «Kauges linnas» värssidega: mõlemat iseloomustab dialektiline elukujutus. Tšeljabinisk on luuletajale stepiavarustesse tõusnud hiiglane, kus võimsaid vabrikuid ja «kõrgelt kavatsetud» hooneid ümbritseb «kobaraina hütte». Linn elab sõjaaegselt karmi ja nõudlikku tööelu, ent sealsamas sööb kitsekari, keegi õngitseb jõekaldal ja hargil aurab supikatel. Vaikselt, rahulikult voolab Miass, kuid tema tardumuse taga aimab luuletaja jõudu. Kirjanik riivab ka põikpäid-bürokraate ja muiduolesklejaid, kuid mõistab, et sangarliku linna elusooned on tugevad ja terved. Tšeljabinisk taob võitu, hukku vaenlasele ning see teeb ta üheks osaks suurest võitlevast maast. Ühise pere tunne — osa ja terviku seose tunnetamine — võimaldab J. Kärneril armastada Tšeljabiniskit, uskuda tema kasvamisse tulevikus, mõista teda samuti kui sünnimaad.

³¹ Vt. M. Kald a, (järelsõna). — J. Kärner, Valitud teosed I, lk. 656.

5. Tasujad

J. Kärner mõistis luulet kui vaimset relva võitluses vaenlasega. On siis loomulik, et ta ka kirjanikud võitlejate hulka arvas. See asjaolu võimaldab siinkohal vaadelda luuletust «Sõbra mälestuseks» (10. III 1942), mis on kirjutatud E. Kippeli hukkamise puhul sõjaaegses Leningradis, kus ta mehiselt täitis oma võitluskohustusi.³² Värssnekroloog kõneleb E. Kippelist kui ustavast seltsimehest, patrioodist, heast inimesest, kelles põles viha vaenlase vastu. Sügav lein, head mälestused lahkunust ühinevad naratamatusetundega: karmid sõjapäevad nõuavad ohvreid. Aga kurbus ei tekita luuletajas norutunnet, vaid kasvatab mehist võitlusvaimu. Ta tunneb, et nagu iga kaotus, iga sõduri langemine, nii kohustab ka E. Kippeli surm järelejääänuid vaenlast lööma, võitlust lõpule viima. Kindel võiduveendumus lubas J. Kärneril juba siis unistada ajast, mil kogu Nõukogude Liit on vabastatud ning varemestest tõuseb uus elu nii linnas kui ka maal.

Sõduri surm pole asjata: kõik võidu saavutamiseks andnud, väärib ta seltsimeeste lugupidavat mälestust ning võtab, vähemalt sümboolselt, osa võidupäevade rõõmust:

Ja mälestavad sind siis need, mu sõber Kippel,
kes kodupaika tagasi on jõudnud meist.
ning päikesekiirte kilgendades punalipel
ka sina võtad osa võidupäevist neist. (Kk, 15)

Ent võitlejate kujutamine on siiski J. Kärneri sõjaaegse luule nõrgemaid külgi. Oigupoolest ei tohiks siin palju nõudagi: kirjanikul puudusid kogemused rindeelust ja relva pole ta kunagi peos hoidnud. Kuigi palju ei teinud võitlejakujude poeetilisel jäädvustamisel ära ka J. Kärneri eakaaslased J. Semper ja J. Barbarus. Sõdurist või sõdurile kõneldes jäi nende pärisosaks võitlusele õhutamine. Sõduri kuju loomine eesti nõukogude luules jäi nooremate poetide hooleks, kes ise lühemat või pikemat aega vaenlase tuld talusid. Siin jääb oma ajas ületamatuks M. Raud, kelle partisanilaulud ja ballaadid andsid veenva kujutuse meie inimeste mehisusest.

J. Kärner seab oma Isamaasõja-aegses luules peaeesmärgiks õhutada viha vaenlase vastu. Eriti maksev on see tema loomingu selle osa kohta, milles ta otseselt võitlejate poole pöördub või neist kõneleb. Kuid sedasama taotlevad ka luuletused okupeeritud sünnimaast ja selle ajaloost. Hinnates J. Kärneri tolleaegset loomingut, kirjutab M. Kalda: «Lugedes luuletusi «Tasujad», «Külv kodus», «Lahingusse minnes» ja mitmeid teisi, tunnetame, kuidas õiglane lõomav viha, ainult viha fašistlike anastajate vastu mitmekordistab nende emotsionaalset mõju, nagu viha on

³² Vt. A. Vaarandi, «Rahva Hääle» blokeeritud Leningradis. — Keel ja Kirjandus 1962, nr. 5, lk. 307.

suuteline mitmekordistama ka inimese füüsilist jõudu. Siin tõesti «... sõnad paiskavad kui laavat,/ kus surmav iga piisk ja kild».³³

Ei ole kahtlust: vallutajad väärivad vihkamist, neid purustama kutsuda on iga poeedi patrioodikohus. Seda ülesannet täitis J. Kärner püüdlikult ja visalt. Järjekindlalt nõudis ta vallutajaile kõige karmimat karistust («Tasujad», «Vabaduse eest», «Kättemaksu!» «Ainult relvaga» jt.) Kirjanik manitses võitlejaid halastamatusela, oli äärmiselt terav Seda tehes oli ta sagedasti kunstiliselt küündimatu ja drastiline. Kui kriitiliselt neile tänapäeval vaadatagi, peab ometi arvestama, et need värsid tekki sid erilistes tingimustes ja täitsid oma ülesannet.³⁴

Luuletuse «Kõhklejaile» (16.V 1942) läkitas J. Kärner neile, kes «kasvand kahe sõja vahel» (Kk, 16), kelle maailmavaadet iseloomustab kodanlikus ühiskonnas sissejuurdunud ebakindlus ning skepsis. Niisugused inimesed ei suutnud ajasündmustest kaasa haaratutena loomulikult võitlusesse lülituda. Kirjanik karakteriseerib neid täpselt:

Ei näe nad mõtet vooland veres,
ei ennastohverdavas töös,
ja suures võitlejate peres
nad ekslevad kui umbses öös.

Ja und nad näevad riigist mingist.
mis sõltumatuks tõuseks veel
fašismi hävitavast ringist —
ei tea nad isegi, mis teel. (Kk, 16—17)

J. Kärner ise oli taolistest kõikumistest ning illusioonidest lõplikult üle kasvanud. Ta veenab kõhklevaid kaasmaalasi, et pole olemas kolmandat teed. Selle otsimine on enesepetmine, argus, mis ei luba vaadata enesest kaugemale. Ainus võimalik valik, mis õigele teele viib, on haarata relv koos kõigi vabaduse eest võitlevate rahvastega.

Kui hakati formeerima eesti rahvuslikke väeosi, siis kirjutas J. Kärner üleskutsuva luuletuse «Eesti väeosadele». Kogus «Kodumaa käsk» ilmus see väga põhjalikult ümbertöötatud kujul pealkirjaga «Kutse» («Eesti väeosadele» jäi alapealkirjaks). Kahe variandi tekkimise vahet on viis kuud. Hilisem versioon säilitab esimesest vaid põhimotiivi, muu on allutatud põhjalikule ümberloomisele, mis suhteliselt kergelt puudutab ainult esimest salmi, mille motiive nüüd kordub ka viimases stroofis. «Kodumaa» asendas autor sõnaga «sünnimaa», ilmest soovist teha selgemat vahet Nõukogude Liidu ja ENSV vahel. Uus variant on eelmisest salmi võrra lühem ja tublisti tihedam. Fašismi vägivallatsemisest kõneldakse konkreetsemalt, mõjuvamalt, karmimalt; esime-

³³ M. Kalda, (järelsõna). — J. Kärner, Valitud teosed I, lk. 655.

³⁴ Sealsamas, lk. 657.

sest variandist jättis autor alles vaid ilmeka motiivi «raudsest tallast». Uues redaktsioonis loobus kirjanik vabastusmissioonist kõneldes sõnast «peame», korrates selle asemel kodumaa kutse motiivi või esitades üleskutse minna võitlusse ühe osana vabadust kaitsvast Nõukogude armeest. Oigesti hülgas kirjanik minevikuromantika motiivi, mis ei sobi orgaaniliselt ühte uue olukorraga ning mõjub isegi segavalt (peamiselt selle arvel kahanes luuletus stroofi võrra). Õnnelikult jäi esialgsesse varianti maha motiiv, mis osutas isikukultusele. Selle asemel toonitab uus versioon märksa selgemini eesti rahvuslike väeosade ja kogu Nõukogude armee ühtsust, mis tulenes võitluseesmärgi ühtsusest ja õilsusest. Esimese variandi suhteliselt kahvatu lõpu asemel rõhutab luuletaja, et kodumaa vabastamine on püha kohus, millele järgneb veel kodumaa kutse motiivi varieeritud kordamine.

Pole kahtlust: viimistlemine kasvas luuletuse ideelist kaalu, lisas selgust, jõudu ja ilu. E. Ertis leiab küll, et ka esimene variant on «hoogne ja kaasakiskuv».³⁵

Kodumaa kutset ja käsku kordab J. Kärner teisendatult veel mitmes luuletuses («Kodumaa käsk», «Ainult relvaga!», «Meeldetuletus», «Seltsimehele»). «Ainult relvaga!» veenab, et sünnimaad, mille loodusest kirjanik visandab hingestatud pildi, ja omakseid ning rahvast, kes vaenlase võimu alla jäid, võib näha ainult relvajõul fašiste lüües. «Kodumaa käsk» osutab, et fašistide näol on tegemist teadlike rööv mõrvaritega. Luuletused «Meeldetuletus» ja «Seltsimehele» aga püüavad ergutada sõdurite võitlusvaimu kodumälestusi, omaste kannatusi ja võimalikku hukkamist silme ette manades. Seda võtet kasutati Isamaasõja aegses luules üldse sageli.

Nõukogude armeest üldisemalt, silmas pidamata eestlastest sõdureid, kirjutas J. Kärner harva («Vabaduse eest», «Sangarius», «Laul Punaarmee».) Seesama kehtib meie teistegi luuletajate kohta.

Luuletuses «Vabaduse eest» (10. II 1942) jagab kirjanik rõõmu Nõukogude armee pealetungioperatsiooni üle 1942. a. talvel Moskva all, kus fašistlikule sõjamasinale anti esimene vapustav hoop. Teateis Nõukogude armee liikumisest läände, üha uute asulate vabastamisest näeb kirjanik vaenlasele lõpu algust. Ta kutsub vaenlast armutult hävitama, kinnitab, et kommunismi tõest haaratud rahvast ei saa orjusesse suruda. Parteid hindab luuletaja kui rahvaste vabaduse sepistajat. «Vabaduse eest» seks tiine kahjustavad drastiline, osalt kohmakas sõnastus ja deklaratiivus. Ka «Laul Punaarmee» (29. VIII 1943) ei kuulu J. Kärneri paremate saavutuste hulka, sest kirjaniku lugupida-

³⁵ E. Ertis, Eesti nõukogude luuletajad rindeajalehtede kaastöölisena. -- Looming 1962, nr. 3, lk. 454.

mist vääriv soov ülistada kangelaslikku armeed takerdub kergel käel visandatud värssides. Neis on küll hoogu ja laulvust, ent samal ajal häirib lelulik kergus. Satume halvale, segasele inversionile esimeses salmis. Teise stroofi algus («Ta tuleb rahvast sügavalt» — V. 75) kõlab ebasoodsalt-lauluraamatulikult ning mõnel puhul kajab liiga kergelt käivast rütmist läbi vemmalvär-silik kõla. See pole enam kunstiline lihtsus, vaid primitiivsus.

Aktsentueeriv «Sangarlus» seevastu pakub ilmeka näite sellest, kuidas ka äärmuslik lihtsus võib anda meeldiva kunstilise tulemuse. «Sangarlus», tihe ning hea luuletus, ülistab nõukogude inimeste kangelaslikkust. J. Kärner tunneb poeedivõlga, sest:

On vähe veel öeldud seni, —
näib sõnadest nagu pūd, —
mis määratu võimsuseni
võib tõusta me rahva jõud,

Mis sangarlust sünnib rindel
n:aa vabastamise eest,
mis sealgi, kus surm on kindel,
veel ingustab sõjameest. (V, 65)

«Sangarlus» on heas mõttes paatoslik. Retoorilises laadis aval-dab luuletaja suurimat imetlust Nõukogude sõduri mehisuse, surmapõlguse, eneseohverduse ja murdumatuse üle, millele ta ei leia maailmas võrdset. Suure Isamaasõja ajaloost valib ta näi-teiks sangarlikkuse kõige eredamaid üksikavaldusi. Ta tuletab meelde panfiilovlasi, kes mehiselt vastu pidasid sakslaste tanki-rünnakule, lendur Gastellot, kes sureski löi vaenlast raskelt, Matrossovit, kes oma kehaga sulges fašistide tulepesa. Kuid ühtegi üksikkangelast ei nimeta luuletaja nimepidi. See annab tema värssidele suurema üldistusjõu, osutab kangelaslikkuse massilisele esinemisele, nagu see tegelikkuses oligi. Nõukogude võitlejate suurimaist sangaritegudest tuletab J. Kärner vaimus-fusega meelde Stalingradi lahingut ning Leningradi kaitset, mis kestis vastu kolm aastat vaenlase tulerõngas.

Rahva kangelaslikkuses ja ustavuses, mis ei mahu sõnadesse, avastab kirjanik tema igikestvuse ning tuhmumatu kuulsuse:

On päikese iga sel rahval
ja päikese hiilgus ta aul. (V, 66)

1943. a. tähistati Nõukogude tagalas sõjaaja tingimuste kohta vägagi suurejooneliselt Jüriöö ülestõusu 600. aastapäeva. Meie kirjanikud, kes juba sõja algul olid paralleeljooni tõmmanud kaasaja ning muistse vabadusvõitluse vahel, lõid Jüriöö tähista-miseks teoseid, mis vaatlesid Nõukogude armees võitlevaid eest-lasi kui kunagiste rahvatasujate ürituse jätkajaid. Terveni pühen-dati Jüriöö ülestõusule almanahhi «Sõjasarv» esimene number. Peale artiklite ja proosateoste kajastus Jüriöö ulatuslikult luu-

les (J. Barbarus, E. Hiir J. Kärner M. Raud) «Sõjasarv» II tõi veel A. Kaalu luuletuse «Jüriöö».

Poemižanris kirjutasi Jüriöö ülestõusust J. Barbarus («Jüriöö») ning J. Kärner («Jüriöö tuled»). J. Kärner ammutab ajaloost või rahvaluulest aine teistelegi Isamaasõja-aegseile lüroepilistele, teostele («Põide kättemaks», «Kaarnamäe ballaad»). Muistsete heitluste kujutamine teenib J. Kärneril (nagu teistelgi) sedasama eesmärki, mida kirjanik taotles kaasajast kõneldes: see õhutab võitlusesse vallutajate vastu.

J. Kärneri poem «Jüriöö tuled» on koos J. Barbaruse «Jüriööga» silmapaistvaks saavutuseks eestlaste muistse vabadusvõitluse kujutamisel lüroepilises vormis. J. Kärner toetus oma poemis osalt ajaloouurimuste ning ürikute teateile eestlaste mehisest katsest heita endalt orjus 1343. a. kevadel, osalt aga E. Bornhöhe jutustusele «Tasuja». Seetõttu kujunes poem «Jüriöö tuled» teoseks, milles üldiselt kroonikalaadiline esitusviis põimus romantilise väljamõeldisega legendaarsest Tasujast. E. Bornhöhe loodud Tasuja kuju üle võttes lähendas J. Kärner seda realismile. Ta loobus Tasuja romantilisest noorusesõprusest aadlilastega ning kinnitas, et Tasuja kasvas täiesti saksavastases meelsuses. Tasuja kodu kujuneb J. Kärneri esituses ülestõusu ettevalmistamise keskuseks, vanemaaust jääb ta ilma vaid nooruse pärast.

J. Kärneri Tasuja on nooruslikult tuline, valmis pikemalt mõtlemata junkrutele kallale tormama. Kuid ta suudab ka kaineult kaalutleda. Andumus rahva vabadusvõitlusele toob talle autoriteedi kaasmaalaste silmis. Ta on energiliselt tegev ülestõusu organiseerimisel ning ka kõige auväärsemad vanemad kuulavad tema arvamusi (enne Padisesse minekut oleks Kulle temalt meelsasti nõu küsinud) Tasuja mõistab hästi, et ülestõus ei tohi kulgeda üldjuhtimiseta, üksiksalkade omaette võitlusena, mida sakstel oleks kerge lämmatada. Samuti hoolitseb ta ülestõusuks kogunenud talupoegadele sõdurioskuste andmise eest. Ta ei rahuldu sellega, et palutaks abi ainult rootslastelt, vaid tema ettepanekul läkitatakse saadikud ka Pihkvasse:

Seistes küll poemis pisut vanemate varjus, on ta ikkagi teose keskseim üksikkuju, autori põhiliste ideede väljendaja. Kui Tasuja pärast sangarlikku võitlust näeb, et seekord ei suudeta saavutada võitu, veenab ta kaaslasi, et toodud ohvrid pole asjata:

«Me nende ohvritega neile elu loome,
kes hiljem tulevad, kes pikas, pikas reas
niisama võideldes — ei kõiki surm ju taba —
me rahvast viivad tulevikku, mis on vaba. — — —» (V, 33)

Tallinna all viimsesse võitlusesse sööstes pole ta romantiliselt surma ihalev noormees (nagu E. Bornhöhe Tasuja), vaid karm sõjamees, kes surreski muretseb oma rahva tuleviku pärast. Saa-

nud raske haava ja näinud, et eestlased ei suuda seista vaenlase purustava ülevõimu vastu, soovitab ta oma sõbral Ülevil junkrute rõngast läbi murda, kinnitades:

«Ei tule meile abi kaudu Soome lahe
ja meie võit on läind — eks, Ülev, sina näe.
Sest juhi sa, ja läbi raiuge sest ringist
nii — tappes junkruid, hoolimata ohvrist mingist!

Me rahvas iial elu paremat ei saa,
kui saksa iket oma turjalt ta ei heida.
Sest minge ida poole, kus on vene maa,
sealt katsuge me vabaduse sõbru leida.
On rootsi kuningas meist kaugel üle mere.
me võidame, kui sõbraks saame vene vere. — — —» (V, 35)

Tsiteeritus peitub poeemi ideeline teravik: üleskutse leppimatu võitlusele maa vabaduse eest, kutse sõprusele ja koostööle vene rahvaga. Sedasama taotleb ka J. Barbaruse «Jüriöö».

J. Kärner arendas poeemis «Jüriöö tuled» E. Bornhöhe loodud Tasuja kuhu ideeliselt edasi. Kuid on selge, et J. Kärneri Tasuja püsib ning mõjub lisakujutluste kaudu E. Bornhöhe jutustusest: omaette võetuna on ta liiga kahvatu ja skemaatiline.

Hõredavõitu on poeemi teisedki tegelaskujud, niivõrd kui nad kroonikalisest jutustusest esile tõusevad. Vanem Kulle, kes paisab silma loomuliku arukuse, ettevaatlikkuse ja tasakaalukusega, toetab ning täiendab Tasuja nooruslikku entusiasmi. Kulle mõistab, et eestlased üheskoos ei suuda orjastajaid minema kihutada, et ainult sõpruse ühendav sild naaberrahvastega võib eestlastele vabadusvõitluses abi tuua. Kulle sureb kangelasena Paide rüütli lossi kivivõlvide all reeturlike ordumeeste relvade läbi.

Kontrastselt Tasujale ja Kullele visandab J. Kärner portree rõhujate peamehest ordumeister Dreilebenist. Eesti vanemate aususe, lihtsuse ja otsekohesuse asemel iseloomustab Dreilebenit taltsutamatu võimuiha, ülespuhutud rüütlikõrkus, salakavalus ja alatus, mis teeb vooruse reetlikkusest. Ausõna murdmine ja saadikute hukkamine on talle vaid sõjakavalus ega koorma kuidagi tema paadunud südametunnistust. Dreileben kehastab poeemis rüütlite kogu orjaperemeheloomust.

J. Kärneri «Jüriöö tuled», eeskätt kroonikajutustus, ei hooligi niivõrd üksikkujude loomisest kui kirjaniku fantaasia varal täiendatud ajalooliste seikade edasijutustamisest. Ses mõttes erineb J. Kärneri poeem järsult J. Barbaruse «Jüriööst», milles autor on kõigepealt kujutaja ning kirjeldaja. J. Kärner üritab jälgida rahva saatust tervikuna, kuid poeem on liiga konspektiivne, ei sellest võiks lugeja teadvusesse tõusta reljeefsem kujutus rahvast kui kollektiivsest kangelasest. See oleks nõudnud laiemat eepilist haaret nagu J. Barbaruse poeemis, millest leiame üksikuid õnnestunud massistseenide ja rahva meeolude maalinguid.

Poeemi «Jüriöö tuled» sekstiinides võib tajuda autori püüdu stiililise arhaiseerimise poole. Kuid see taotlus on jäänud poolikuks: sageli satume häirivalt kaasaegsele ütlemis- ja mõtlemisviisile. Mõningaid õnnestunud näiteid muistse inimese piltlikust, kokkusurutud, meeleliselt tajutavast konkreetsest ütlemisviisist poem siiski pakub. Tasuja kõneleb: ««On tulnud aeg, kus metsahuntidelgi hambad / on puremisest lahti, pudenes karv»» (V, 8), ««Seal kivi karjatab, kus astub junkru tald. / Veed tema nägu nähes vihast üle keevad»» (V 34) Või (sageli aforistlikust) autorikõnest: «Et puu ei kannaks vilja, kärbitagu pungad. / Eks tormi lõika see, kes külvanud on tuult. / Ei joo need selget vett, kes ajand kaevu segi» (V. 11).

Poeemi «Jüriöö tuled» jätkuna võib käsitada eepilise koega pikemat sekstiinides luuletust «Pöide kättemaks» See kujutab episoodi saarlaste ülestõusu algusest 1343. a. juulis, kui rõhujate julmusest raevunud rahvahulk Pöide linnuses alistunud saksilased kividega surnuks loopis. N. Andresen märkis selle kohta, et J. Kärner andis sündmustele Pöides uue, õige tõlgenduse, kujutades seda kui rahva vastust sakslaste reetlikkusele Paides.³⁶ Seda, kuidas rahva viha paisub linnusest välja sakslaste voori vaatlemisel, kujutab «Pöide kättemaks» veenvalt. Keeld alistunuisse puutuda annab rahva iga minutiga kõrgemale tõusvale vihale julmade rõhujate vastu dramaatilise pinge. Liiga vägev on selleks rahva raev, et selle muutmist teoks suudaksid lõpuni tõkestada sissejuurdunud aumõisted ja vanemate manitsused. Rahvas hukkab oma vaenlased. J. Kärner näitab seda kui loomulikku lahendust, mida see antud ajaloolistes tingimustes kahtlemata oligi.

«Jüriöö tuled» ja «Pöide kättemaks» ülistavad rahva õigust vabalt elada ning kutsuvad võitlusele vabaduse eest. Mõlemas on eestlasi kujutatud kui rahust ja tööst lugupidavaid inimesi: nii Tallinna all kui ka Pöides muutuvad piirajad kärsituteks ja murelikeks pakiliste tööde pärast, mis kodus tegemist ootavad. J. Barbaruse «Jüriöö» lisab veel juurde ühe väärtusliku motiivi: kirjanik loob meeleoluka pildi sellest, kuidas koju jäänud naisedki hoolitsevalt mõtlevad sõjateele läinud meeste ja neile omapoolset abi püüavad osutada.

Oma parima ajaloolise temaatikaga töodes andis J. Kärner siiski «Kaarnamäe ballaadis». See on mitmeti erakordne teos J. Kärneri luules: kõige suurem õnnestumine ballaadižanris, neid väheseid teoseid, mille loomiseks kirjanik kasutas vahetult rahvaloomingu allikat, ning lõpuks, ka stroofivorm — kuuejalgne lisasilbiga trohheuses paarisvärss — pole J. Kärneril põrmugi igapäevane nähtus. Üksmeelselt on selle teose puhul vaimustust tundnud kõik senised kriitilised käsitlused.

³⁶ N. Andresen, Eesti luule Isamaasõjas. — Sõjasarv V. 1944, lk. 123.

«Kaarnamäe ballaad» maalib ereda pildi julmast verejanulise-
sest mõisnikust, kelle omavoli ning jõhkrus rõhub painajana
ümbruskonda:

Küürakil käis vald ta käsul, maoli roomas mõis.
Varandust ja elu võtta oma orjelt võis.

Oli kohutav ja jube hommikul ta tõus.
Aimata ei võinud keegi, mis tal jälle nõus. (V. 41)

Toores mõisnik, kes tunneb naudingut oma orjade peksmisest,
mis tema tuju tõstab ning söögiisu virgutab, laseb tallis veriselt
nuhelda kaunist tütarlast, kelle ainsaks süüks oli, et ta sattus
õela härra silma alla. Kutsar, ori, kes ei tohi mõeldagi mõisniku
häbiteost, karistab härrat siiski: sõidutab ta ühel õhtul kuristikus
veretavasse järve.

Ballaadi sündmustik on lihtne, napp. Ent J. Kärner näitas end
selle esitamisel osava sõnakunstnikuna, kes suudab veenvalt,
omapoolse pealetükkiva seisukohavõtmiseta kujutada inimese
hinge. Väga järjekindlalt maalib luuletaja välja selle, kuidas kut-
sari järjest kasvab protest neiu peksmise pärast. Nii valmistab
kirjanik lõpplahenduse ette meisterlikult: lakkamatult kihutab
kutsarit põlgus härra vastu, südames piinab «pesemata häbi».
kuni loodus ise kaasa aitab:

Akki: jäärak, kõrge kallas, all kui peegel järv, —
kumendas ta vaikselt pinnal nagu verevärv.

Ainus pilk, ja kutsar tõmbas ohjest hobuseid.
Küllap teadis, kuhu keeras — tundis kõiki teid.

Hetk veel mõni uhket traavi — kadus loss ja põld,
kuristikku vasakule keeras järsult tõld! (V. 44)

Millisest küljest ka vaadata, kõik räägib «Kaarnamäe bal-
laadi» kasuks. Toredasti kasutab luuletaja kontraste: metsik,
moraalselt vördjalik mõisnik ja liigutavalt kaunis noor orjapiiga;
härra rõõmus võidumeeleolu ja kutsari südamevalu ning mornid
mõtted.

Sama muistendi põhjal kirjutas V. Beekman hiljem luuletuse
«Verijärve muistend».³⁷ Ent seda ei tasugi kaalule heita koos
«Kaarnamäe ballaadiga».

Kaasaegseid sõdurikujusid J. Kärner anda ei suutnud. Ainult
luuletuses «Sangarlus» õnnestub tal nõukogude võitlejate kange-
laslikkust edasi anda. Hoopis paremini maalis ta aga tasujaid
nii- või niivõlmusest. «Jüriöö tuled» ja «Põide kättemaks» on tähelepan-
davad teosed, «Kaarnamäe ballaad» aga klassikaline saavutus.

³⁷ V. Beekman, Tuul kanarbikus, Tallinn 1958, lk. 29—30.

6. Võiduhümn

1944. a. alguseks oli selge, et fašistide väljakihutamine Eestist ei nõua enam pikka aega. See veendumus kajastub ka J. Kärneri luules, milles järjest selgemini kõlavad sünnimaale peatse tagasipöördumise aimusest rõõmsad, pidulikud toonid. Need nakatavad tema võitlussekutsedki, millest kaovad 1941. ja 1942. a. loodud värsse iseloomustanud kibedad vihameeleolud.

«Sõjasarve» viiendas numbris ilmus J. Kärnerilt viiest üksikluuletusest liidetud «Vabastuspoeem» («Sajandite viha», «Vabastaja», «Kodu-unelm», «Tagasimine» ja «Töötus»). «Vabastuspoeemi» ei saa võtta niivõrd ehtsa poeemina kui montaažina luuletustest, mis on valminud omaette, ilma et autor oleks hilisemale tervikule mõelnud. Alles hiljem on kirjanik üksikluuletused temaatiliseks tsükliks korraldanud.

«Vabastuspoeemi» alustab luuletus «Sajandite viha», milles J. Kärner heidab ülevaatepilgu eesti rahva sajandist sajandisse kestnud mehisele võitlusele orjastajate vastu. Luuletus on kirjutatud hea vormitundega: trohheilistele värssidele annab energiat ja võitlusrühti iga stroofi viimane lühirida (üks lisasilbiga troheus). Juba esimene stroof kätkeb luuletuse kaks põhimotiivi: põline võitlus vabaduse eest ja rahva visadus ning põlgus sakslastest orjastajate vastu, mida J. Kärner kujutab emotsionaalselt kaalukate metafooride ja personifikatsiooniga:

Muistsel jüriööl, kui sõiasarved
hüüdsid julge kutse võitluseks,
pidas junkrutega õiglast arvet
nuia peks.

Nuiaga, kui muud ei olnud, kõndis
läbi sajandite kättemaks.
Viha vagudesse sisse kündis
sügavaks.³⁸

Meenutatakse (nagu luuletuses «Meie jõud») dramaatilisi momente ajaloolisest võitlusest — Jüriöö, Pühajärve, Mahtsa, 1905. a. revolutsioon — kuni Suure Isamaasõjani välja. Luuletuse lõpetuseks kirjutab J. Kärner veendunult, et rahvas tõuseb põlises alistamatuses heitma turjalt okupantide vägivalda. Seda mõtet teritab personifikatsioon — loodusenägemus, nagu heidaks vihakramp jõedki üle kallaste.

Teises osas («Vabastaja») kinnitab luuletaja, et eesti rahvas loodab Nõukogude armeele, et sünnimaa kutse õhutab meie sõdureid otsustavale rünnuhoole, mis pühib vaenlased kodupinnalt, nagu kevadine äikesevihm uhab maapinnalt talve jooksul kogunenud kõntsa. Siingi tõmbab luuletaja ajaloolise paralleeli (kuigi

³⁸ J. Kärner, Vabastuspoeem. — Sõjasarv V, 1944, lk. 50.

«kulunud romantiliste vormelitega»³⁹), toonitades eelmises luuletuses ilmnenu käsitus: käimasolev võitlus jätkab seda, mis algas sajandeid tagasi.

Kolmandas osas («Kodu-unelm») astub J. Kärner kujutlustes taas sünnimaale, käib aastatega armsaks saanud Tartu tänava-
tel, Toomemäel ja Emajõe ääres. Varasemaist sõja ajal loodud kodumälestustest eraldab «Kodu-unelmat» täiesti konkreetne võit-
jätunne, teadmine, et kodukanti pääsetakse varsti, nimelt sel —
1944. a. suvel.

Kirjanik teab, et kojusaabumise hetkel sulavad ühte rõõm ja
valu, mida ta kujutab erakordse emotsionaalse erksusega:

Sa ei teagi, kuhu minna, keda
mahajäänuid otsida ja kust.
Aga iga ust, mis avad, seda
avad nagu oma kodu-ust.

Aga iga lappi maad, kus astud,
kui sa oma noorusmaale saad,
tunned, kui ta haljusesse kastund,
südameni nagu kodumaad.

Näed kui oma last sa igas väikses,
näed, kui tervitaks sind tuttav rätt,
ja kui tuuled mängivad su käistes,
hoiad käes kui armastatu kätt.⁴⁰

Koduarmastuse jõust loodab kirjanik ammutada elutahet, kui
juhtub, et armastatud inimesi, omakeid enam ei peakski nägema.
Neis, 1944. a. jaanuaris Jegorjevskis kirjutatud värssides aimas
J. Kärner õigesti mitte ainult koju saabumise aega, vaid ka seda,
milliste tunnetega ta kodupaika astub.

«Vabastuspoeemi» neljas osa («Tagasimineku») tuleb uuesti
vabastajate motiivi juurde, mida arendas teine osa, kuid teisest
aspektist. Luuletaja ei esita enam võitlussekutset, vaid jälgib
vaimustusega armee edasitungi. Sõdureid innustab igatsus töö ja
loomingu järele, mida töötas juba selgesti aimatav sõja lõpp.
Kirjanikule terendub kaunis pilt sellest, kuidas purustatud maa
rahuelus kosub, varemeist tõuseb ning haljendama lööb, inimeste
rõõm ja õnn sõjaaegsetest muredest ja leinast ärkab ning iga-
vesti kestma jääb.

«Vabastuspoeemi» finaali («Töötus») jätkab «Tagasiminekus»
alustatud motiivi. «Töötuse» arendab J. Kärner mõneti L. Koi-
dulat meenutavas laadis võimsaks pateetiliseks truudusvande-
kodumaale, milles ta visandab suurejoonelise rahuaegse töö
programmi. Sugestiivsust lisab iga stroofi lõpul pisut varieeruv
refraan (ainult refrääni viimased sõnad korduvad täpselt).

³⁹ E. Ertis, Eesti nõukogude luuletajad rindeajalehtede kaastöolis-
tena. — Looming 1962, nr. 3, lk. 454.

⁴⁰ J. Kärner, Vabastuspoeem. — Sõjasarv V, 1944, lk. 52.

Luuletusest hoovab suurt armastust sünnimaa vastu, mille kannatuste nimel töötatakse üles ehitada kõik, mis sõjas purustatud, et nii matta raskete aegade valu ja lein. Kirjanik unistab kaunist ja jõukast kodumaast uhkete hoonete, võimsate vabrikute, kõikjal laiuvate rikkalikku saaki andvate põldudega ning ärksa vaimueluga. Kõik see peab sünnimaa kuulsuse, tema karmilt tööka argipäeva ja inimeste õnnepõlve ausära kandma kaugele üle rahvuspiiride. Võitjate mehine töö peab rajama kindla aluse järelepõlvede elule ja tööle, et noored võiksid ellu viia vanema põlve unistusi, mis nende eluajal veel teoks ei saanud.

«Töötuse» viimane stroof seob sünnimaa Nõukogude Liiduga, kelle võimsuses näeb luuletaja nii võidu kui ka tulevase kestva rahu ja vabaduse panti. Teisendades «Kalevipojast» populaarseks saanud ridu, mis ülistavad vabadusvõitlust,⁴¹ veenab J. Kärner, et see, mille eest varasemad põlvkonnad üksinda võideldes elu andsid, saavutati lõplikult alles ühistes jõupingutustes koos kõigi vennalike Nõukogude rahvastega. Seepärast kutsub kirjanik kogu jõuga kaitsma mitte ainult Eestit, oma sünnimaad, vaid kogu Nõukogude Liitu:

Tahame seks hoolt ja muret kanda,
et jääks kindlaks rahva tuleviku tee,
ja kui vaja, elu Liidu kaitseks anda,
kes on igaveseks kaitseks sinule,
kelle vägevus on läbi sõjakõue
toonud vaba elu igasse su õue,
mille eest on muiste varisenud vallad,
kolletanud kihelkonnad mulla alla,
südame ja hinge kodu sa —
Eesti:maa.⁴²

Kõik väärtuslik, mis J. Kärner pärast «Vabastuspoeemi» lõi, süvendab seda monumentaalsust taotlevat luuletsükli, mis võidu lävel teeb kokkuvõtte sõjapäevist ning näeb selgesti tuleviku-perspektiive.

Luuletust «Kodu-unelm» konkretiseerivad «Moskva — Tartu» (hilisema pealkirjaga «Tartu vabastamise päeval») ja «Kojutulek». «Moskva — Tartu» (25. VIII 1944) on kirjutatud Leningradis, kust luuletaja jälgis Nõukogude vägede ründeoperatsioone. Tartu vabastamise teade äratas kirjanikus helgeid noorusmälestusi, tuletas meelde koduümbrust, käiku Tartu, romaani käsikiri kaasas. Moskva pole talle nüüd enam üksnes mälestus, vaid nõukoguliku elu keskus, mis suunab Eestigi elu. «Kojutulek» (29. IX 1944), väga tundesügav luuletus, kujutab «Koduunelma» lootuste teokssaamist. Kirjaniku rõõmu kodulinna saabumi-

⁴¹ «Kalevipoja», L. Koidula ja J. Liivi luuletuste motiivide kasutamine peegeldab J. Kärneri (ja mitte ainult tema) taotlust tungida maksimaalselt lihtsa sõnaga ning rahvale armsaks saanud kujunditega võitlejate südamesse.

⁴² J. Kärner, Vabastuspoeem. — Sõjasarv V, 1944, lk. 54.

misest muserdab põletav valu raskelt kannatanud linna ja inimeste pärast, kuid ta ei noruta, ei hala, koduarmastusest ammutatud jõud lubab tal juba sel hetkel mõelda tulevasele rõõmsale tööle. Ülim rõõm ja suurim valu, nii ühiskondlik kui ka isiklik, sulavad ses luuletuses ühte suureks, kõigist katsumustest läbi murdma õhutavaks optimistlikuks kunstiks.

Selles kõneleb täiesti uus J. Kärner, mehine, karastunud, elujulge kodanik, kes suudab vääramatult käia «Veendumuse» värsides kuulutatud põhimõtete järgi. Ta tahab maani murdvas valus, mis kaasnes naasmisrõõmule,

jälle põrmust tõsta oma käed,

ja need jälle rõõmsalt tööle külge panna,
teades, et ei ole mingit tõket ees,
millest töö ja teoga üle meid ei kanna
koduarmastuse visa jõud me sees.

Ning luuletuse lõpus:

Ja kui minu silmad enam selgelt
tulevikku vaadata ei saa,
seda tean, et tõused jälle helgelt
varemetest üles, Eestimaa.⁴³

Neis lõpuvärssides peituva traagilise ende täitumiseks ei kulunud enam kaht aastatki.

Oma vabastuspoeemi kirjutas iga meie luuletaja, kes koos võiduka armeega kodumaale tagasi pöördus. J. Kärneri kõrval on ses laadis viljakas J. Barbarus («Vabastatud Võrus», «Tallinn», hardunud «Jälle kodupinnal» jt.). Kuid niisugust rõõmu ja valu kaksiktunnet nagu J. Kärneri luuletustes pole teised sõnastanud. Mitmed M. Raua tööluuletused («Töölaul» jt.) aga maalivad elamuslikke pilte sellest, mida J. Kärner lubas «Töötuses».

Kirjas 20. II 1944 tegi J. Barbarus J. Kärnerile ettepaneku osa võtta ENSV hümnit teksti loomisest. Tekst pidi valmima hiljemalt 31. III 1944, seega küllalt lühikese aja kestel. Hümniteksilt nõuti, et see oleks pidulik, ülev, rahvalik, lauldav, lihtne, kaine jms. Sooviti, et see ei oleks pikem kui kaks kuni kolm stroofi. Sisuliselt nõuti, et tekst peegeldaks rahva tööd ja võitlust minevikus, rahvaste sõprust, kuulumist Nõukogude Liitu ning osutaks tulevikuperspektiivi.⁴⁴

Sellele ettepanekule reageerimisest kõnelevad J. Kärneri luuletused «Laul Nõukogude Eestile» ja «Oled seisnud tormikaartel», aga ka «Kandes oma saatust ranget» ja «Sa väike armas Eestimaa». Neis peab kirjanik silmas hümnitekstidele esitatud nõudeid. Ta ülistab kodumaad ja rahvast, laulab raskest minevi-

⁴³ J. Kärner, Luulevalimik, Tallinn 1951, lk. 155—156.

⁴⁴ J. Barbarus J. Kärnerile 20. II 1944, KM KO, F 8, M 1 : 5.

kust, igipõliste vallutajate vastu peetud võitlustest, mida kroonib lõpuks kuulumine Nõukogude Liidu koosseisu (ainult «Kandes oma saatust ranget» ei sõnasta seda täiesti selgesti).

Viiejalgsetes jambides kirjutatud «Laul Nõukogude Eestile» kõlab karmimalt, aeglasemalt, kuid ka mõnevõrra kohmakamalt kui voolav, neljalalgsetes trohheustes «Oled seisnud tormikaartel». «Laul Nõukogude Eestile» on üsna otsesõnaline, pakub rohkesti detaile, kriipsutab teravalt alla kuulumist Nõukogude Liitu ning vabaks saamist ja jäämist selle mõjul. «Oled seisnud tormikaartel» ütleb sedasama, kuid puhtlühilisel, väga ilusas kujunditekeeles, rõõmsalt, ülevalt. E. Kapi viisiga on see luuletus saanud populaarseks pidulikuks koorilauluks. «Sa väike armas Eestimaa» ja «Kandes oma saatust ranget» ei lisa siia midagi olulist juurde.⁴⁵ Kui andunult aga J. Kärner töötas hümniteksti loomisel, seda tunnistavad nii äsja vaadeldud luuletused kui ka arvukad käsikirjalised variandid, mille hulgas leidub mitmeid trükis avaldamata tekste.⁴⁶

Hümniliselt kõlavad ka J. Kärneri järgnevad luuletused («Vabastatud Eestile» — hilisema pealkirjaga «Vabastatud Nõukogude Eestile» —, «Eesti jääb vabaks», «Mai 1945» ja «Võit».

«Eesti jääb vabaks» ja «Vabastatud Eestile» on head ja tihedad luuletused, kuid enesekordamine ei lase neil tõhusamalt mõjule pääseda. «Vabastatud Eestile» (loodud novembris 1944) toob eelnevaga võrreldes uut vaid niipalju, et peab silmas Eesti lõplikku vabastamist fašistlikust okupatsioonist.

Pärast viis kuud kestnud luulepausi, mille vältel J. Kärner tegeles teiste ülesannetega — ka oma luuletuste valikkogu trükkis korraldamisega —, kirjutas ta luuletused «Mai 1945» ja «Võit». «Mai 1945» pole kirjanikule harilik kevaderõõm öitsele puhkevast loodusest, vaid eelkõige võidukevad. Luuletaja hüüab tervituse neile, kes löid fašistlikku armeed ning heiskasid töörahva punase võidulipu Berliinis. Palava tervituse võitlejaile läkitab J. Kärner fašistliku Saksamaa kapituleerumise puhul kirjutatud luuletuses «Võit». Kirjanik ülistab võitu kui kevadet, öitsemist, päikesevalgust. Ta osutab veel kord, et sõda fašismi vastu peeti kogu inimkonna vabaduse ja õnne nimel. Seepärast kuulub selles võitluses langenuile ja kõigile, kelle vaevast võit on saanud, igavene kuulsus ja au.

Võiduhümniide ja vabastusrõõmuga õieti lõpebki J. Kärneri luulelooming.

⁴⁵ Need luuletused trükkis ilmunud ei ole. Teksti on kirjanik lülitanud 1951. a. luulevalimiku käsikirja, kuid need luuletused jäid välja. — Vt. ORKA, F R 1558, nim. I, s. ü. 198, l. 304 ja 303.

⁴⁶ Vt. KM KO, reg. 1946/85.

7. Isikukultuse jälgi

Isikukultus, mis kunstis kõige ilmekamalt avaldus 1940-ndate aastate lõpul ja 1950-ndate aastate algul, oli nõukogude kirjan-dusele 1940. aastaks juba mõju avaldanud. Järgnevas ei seata eesmärgiks selle nähtuse põhjalikumalt analüüsi, vaid osutatakse ainult, kuivõrd puudutas isikukultus J. Kärneri loomingut.

Stalini isiku kultus ilmnis riigi sisepoliitilises elus selles, et Kommunistliku Partei ja nõukogude rahva ühised saavutused kanti J. V Stalini kui geniaalse isiksuse juhiomaduste arvele, vähendades niimoodi rahva ja partei osatähtsust. Poliitilisest elust kandusid vildakad teoreetilised tõekspidamised ka kirjan-dusse, mis ülistas Stalini isikut, kes kujunes kogu nõukogude rahva ja partei sünonüümiks. Stalini nimi ümbritseti kõlavate geniaalsust rõhutavate epiteetidega. Samal ajal aga mindi mööda elus esinevatest konfliktidest ja puudustest. Täies jõus ilmnesis need tendentsid nõukogude kirjanduses pärast Suurt Isamaasõda.

J. Kärnerile, kes jälgis nõukogude kirjanduse arenemist, pidi see nähtus mingil määral tuttav olema juba 1940. a. Oma luule-valimikku «Võitluslaule» (1940) võttis ta muuseas sisse ka V Lebedev-Kumatši luuletuse «Nõukogude lihtne inimene» tõlke, milles ilmneb küllalt selgesti isikukultuse jooni. J. Kärneri enese värssides avaldub isikukultuse varjund esmakordselt 6. VII 1940 kirjutatud luuletuses ««Kommunistile»».

Esimesel nõukogude elu aastal ei saa isikukultuse mõjudest eesti kirjanduses õigupoolest veel kõnelda. Ainult J. Kärneril kujunes see selgemini avalduvaks tendentsiks, mis imbus tema sel perioodil loodud värsside enamikku. Näiteid sellest pakuvad luuletused «Laul», «Miitingul», «Murrangul», «Partei ajalugu». Neis ümbritseb luuletaja Stalini nime võimalikult superlatiivsete ülistusepiteetidega, toonitab igati tema suurust, geniaalsust ning kõiktarkust. See aga on kultusliku luule üks jooni.

J. Kärneri suhteliselt kiire liikumine selles suunas näib mõne-võrra üllatav. Liiatigi ei pakkunud kaaspoeetide looming talle siin arvestatavat tuge. Tuleb siiski silmas pidada J. Kärneri heit-likku loomust, mis suurendas tema kõikumisi, mõnigi kord ühest äärmusest teise (näit. «Aja laulud» — «Bianka ja Ruth» ja «Lõi-kuskuu»). Sugugi tühist osa ei etendanud ka lihtsustamisten-dents, teatav küündimatus nõukogulikku elu (mille organiseeri-misel astuti alles esimesi samme) selle olemuses tabada ning luulesõnas väljendada. Iseenesest ei tarvitsegi Stalini või üks-kõik missuguse silmapaitsva isiku nimetamine või kujutamine kirjanduses tähendada isikukultust. Isikukultusega on tegemist alles siis, kui nimega koos tuleb ka rahvahulkade loomingu ala-hindamine. «Marksism-leninism ei eita tööliisklassi liidrite ja juh-tide tähtsat osa, kuid ta astub otsustavalt välja ühtede või teiste isikute ülistamise vastu, veelgi rohkem aga selle vastu, et neid

isikuid mingeiks jumalaiks peetaks. Ühe isiku ülistamine nihutab paratamatult rahva ja partei tagaplaanile, alandab nende osatähtsust.»⁴⁷

Suure Isamaasõja ajal isikukultuse tendentsid J. Kärneri luules ei kasva, vaid kahanevad tunduvalt, esinedes kunstiliselt nõrgemates, deklaratiivsetes värssides («Tasujad», «Lahingussel», «Lenin meie keskel», «Moskva», «Suur Oktoober»); tugevama tesse luuletustesse (näit. «Leningrad — Uural — Moskva», «Võit») tungivad need harva, esinedes vaid varjundina. Ei saa ju näiteks luuletuse «Võit» puhul sõna tõsisel mõttes isikukultusest kõnelda. Stalinist nimetatakse selles küll kõige viimasena — puänteeriva tähtsustamisega, kuid enne seda tuleb kirjanik ikkagi soojade tänusõnadega meelde kõiki neid, kelle kangelaslikkus ja ohvrivalmidus olid võidu tõelisteks sepiastajateks. Nii on see enamasti teisteski luuletustes. Nähtavasti haaras J. Kärnerit jäägitult rahvaste ennastohverdav võitlus vabaduse eest, masside kangelaslikkus, kirklik viha vaenlase vastu, mure ja südamevalu fašistliku okupatsiooni küttes sünnimaa pärast, jätmata kohta muule. Sellepärast ei saa ka isikukultus eespool nimetatud luuletustes kesksel tähendusel, vaid esineb kõrvalisel motiivina, mis sageli liitub peamisega juhuslikult, puhtväliselt, kunstiliselt läbitunnetamata kujul.

Nagu kogu Nõukogude Eesti elus, nii süvenes isikukultus pärast Suurt Isamaasõda ka kirjanduses. See kehtib J. Kärneri kohta. Tema viimases luuletuses «Laul Stalinist» kasvab isikukultus juba peamotiiviks, mis varjutab kõik muu. Samal ajal väljendub see heas kunstilises vormis, milles on kahtlemata tunda isiklikku elamust.⁴⁸

Ent isikukultuse kõige iseloomulikumad aastad seisid eesti nõukogude luulel ikka alles ees. J. Kärner ei teinud neid enam loominguliselt aktiivselt kaasa: haigus katkestas tema tegevuse. Kuid kahtlemata on J. Kärner esimesi eesti nõukogude luuletajaid, kelle värssidesse tungivad isikukultuse sugemed. Ent see on ikkagi ainult varjund, millel pole tema nõukogudeaegses loomingu olulist tähendust.

8. J. Kärneri tööst oma luule viimistlemisel

Nagu tavaline, viimistles ka J. Kärner kord lõpetatud luuletusi, kui ta asus valikkogusid välja andma. Kui mitte arvestada antoloogiat «Sadaviiskümmend aastat eesti luulet», millesse J. Kärner võis paigutada ikkagi ainult murdosakese oma luulest, siis on tema värsside esimeseks valikväljaandeks 1940. a. koos-

⁴⁷ N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn 1961, lk. 90—91.

⁴⁸ H. Kärner mäletab, kuidas kirjanik muretsenud, kas ta ikka on suutnud luuletuse «Laul Stalinist» küllalt hästi kirjutada.

tatud ning kahes trükis ilmunud «Võitluslaule». 1941. a. järgnes sellele raamat «Valitud luuletused», mis andis läbilõike autori kogu senisest luuleloomingust («Võitluslaule» sai temaatilise koguna iseloomustada vaid üht poolt J. Kärneri luulest). Nende kahe väljaande trükiks ettevalmistamine moodustabki kirjaniku esimese töösükli oma värsside viimistlemisel.

1945. a. ilmunud «Valitud luuletused» esitavad J. Kärneri loomingu enne nõukogude võimu taaskehtestamist (väheseid kõrvalekaldumisi arvestamata) sedasama, mis 1941. a. valik, täienduseks on toodud Suure Isamaasõja aegseid värssse, mis aga olid paranduste tegemiseks veel liiga värsked. Ainult vähesed selle väljaande luuletused kannavad edasise viimistlemise jälgi.

Hilisem viimistlustöö langes J. Kärneril haigusperioodi. Sel ajal tegi ta oma luuletustes küllalt arvukalt parandusi, mis, hoolimata kirjaniku haigusest, sel kombel, nagu need ilmnevad «Luulevalimikus» (1951. a.) ja «Valitud luuletustes» (1957. a.), on enamasti arvestatavad. J. Kärneri 60. sünnipäeva puhul väljaantud «Luulevalimik» seab eesmärgiks tutvustada teda eelkõige kui nõukogude kirjanikku: kaks kolmandikku valikkogust hõlmab nõukogudeaegne luule. Kirjaniku varasemast loomingu sellest raamatust arvestatavat ülevaadet ei saa: ses osas on valik väga hõre ja ka juhuslik. «Luulevalimikku» läinud värssides tegi kirjanik parandusi vähe. Enamik parandusi (ja sageli liialdavaid) on tehtud valikkogu toimetaja ettepanekul või nõudmisel.⁴⁹ Pärast J. Kärneri mõnigi kord kas loobus neist või ei võtnud parandamisele allutatud tekste hilisemasse valikkogusse. Nii koonduvad J. Kärneri haiguse ajal viimistletud luuletused viimasesse tema eluajal väljaantud mahukasse kogusse «Valitud luuletused» (1957),⁵⁰ mis nii valikult kui ka redaktsiooniliselt väljendavad autori viimset tahet. Ometi peab sellesse viimse tahte avaldusesse suhtuma ettevaatusega, kriitiliselt, sest põhjendatud paranduste kõrval leidub selliseidki, mis kirjanikule peale sundisid haiguslikud visioonid.⁵¹ Kuigi märgatavat erinevust aga 1940. ja 1941. ning 1957. a. avaldatud valikkogudes esinevais parandustes sedastada ei saa.

Olulise tähtsusega on asjaolu, et J. Kärner viimistles oma luulet pärast nõukogude korra taaskehtestamist, mil tema idee-line positsioon oli lõplikult selgunud, vaated kunstile täiesti kristalliseerunud. Seepärast esineb tema nõukogudeaegses loomingu parandusi suhteliselt vähe.

J. Kärneri nõukogude-eelses luules sai kirjaniku korrigeerivat

⁴⁹ Vt. ORKA, F R-1558, nim. 1, s. ü. 198.

⁵⁰ Umbes niisama ulatuslik oli kavatsedud ka 1951. a. ilmunud «Luulevalimik» (esialgu on ladumisluba saadud juba 19. III 1948), kuid selle käsikirjast jäi väga palju luuletusi trükist välja. Vt. ORKA, F R-1558, nim. 1, s. ü. 198.

⁵¹ Vt. ka M. Kaldat, (järelsõna). — J. Kärner, Valitud teosed I, lk. 658.

kätt kõige vähem tunda loodustüürika. Kas täiesti samasugusena kui esmakordsel ilmumisel luuletuskogus või ainult väikeste keeleliste parandustega läksid viimasesse autori poolt läbivaadatud ja koostatud valikkogusse väga paljud loodusluuletused («Sügise ajal», «Sügisviise» 3, «Salmid fataalsusest» 2, «Muutlik õhtu» 1, «Lõikuselaulud» 1, «Selge hommik», «Päikese tõus sügisel», «Sügismaastikke» 2, «Kevadelaule», «Kevadesse», «Kevade õnnistus» jpt.). Hoopis harvemini pääsesid korrektuurst muutusteta läbi luuletused sotsiaalsetel motiividel («Varesed», «Haige elu», «Vanamees vaestemajast», «Kiusatused» «Vangis», «Vaenelaps» jt.).

Enamikus on J. Kärner teinud vaid pisiparandusi. Stiililistel kaalutlustel ettevõetud muudatused siluvad varasemates luuletustes paiguti esinevat naiivsust: «Ja öökull kisendab — oo, kui kole!»⁵² (Sõrendus siin ja edaspidi — K. M.) — «Ja öökull kisendab nii et kole!»⁵³ Samuti asendas autor mõned drastilised väljendid pehmematega: «Haikalade parved nagu ujuksid lõuna alt avarusest, /nii teravad pilved, mida õudseina üles aab ööst./ Kui lahkaks mu keha, linnas äkitselt helah-tub kell»⁵⁴ — «nii teravad pilved, mida üles nüüd keerutab ööst./ Kui meenutaks õhtu, linnas äkitselt helahtab kell».⁵⁵ Samast kaalutlusest lähtuvad parandused mitmes teiseski luuletuses (näit. «Tusane öö») Kindlasti suunas teksti muutma ka lihtsuse ning selguse taotlemine, mis õhutas kirjanikku mõnel puhul korduvatele otsingutele, nagu näitavad luuletuse «Lapse päev» eri redaktsioonid: «Õues vinge tuul ta kleidist läbi puhus, / hoidis paigal jalad aia kivikett»⁵⁶ — «hoidis paigal jalad keelu käsu kett»⁵⁷ — «tundis igal pool ta keelu käsu kätt».⁵⁸

Kuid mitte alati ei viinud stiililine korrektuur paremate kunstiliste tulemusteni, nagu luuletuse «Külviajal» põhjal õigesti osutab M. Kalda järelsõna.⁵⁹

Üsna ohtrasti väiksemaid parandusi tegi J. Kärner oma luuletustes ideoloogilistel kaalutlustel. Ta teravdas sotsiaalset mõtet seal, kus see esines vähese selgusega («Sind, kodu, armastan», «Kohus», «Sügissünge», «Sõna-sütega» 1, «Kiviraidurid» jt.) Luuletusele «Lahkumise mälestus» lisas kirjanik 1957. a. välja-

⁵² J. Kärner, Tähtede varjud, Tartu 1913, lk. 19.

⁵³ J. Kärner, Valitud luuletused, Tallinn 1957, lk. 7. Siin kasutatakse ka H. Kärneri käsikirja, milles võrreldakse J. Kärneri luuletuste viimast versiooni varasematega. See käsikiri on käesoleva töö koostaja valduses.

⁵⁴ J. Kärner, Sõna-sütega, Tartu 1936, lk. 73.

⁵⁵ J. Kärner, Valitud luuletused, 1957, lk. 79.

⁵⁶ J. Kärner, Inimene ristteel, Tartu 1932, lk. 12.

⁵⁷ J. Kärner, Valitud luuletused, Tartu 1941, lk. 45.

⁵⁸ J. Kärner, Valitud luuletused, 1957, lk. 136.

⁵⁹ J. Kärner, Valitud teosed I, lk. 651.

andes lugejat suunava alapealkirja. Heaks näiteks sellest, kuidas väike parandus muudab ebamäärase protestipuhangu ideeliselt sihipäraseks, sobib luuletuse «Kevad minu aknast» lõpp: «Vihatunglaga süüdata / k o g u m a a i l m a k e r e ! »⁶⁰ — «Vihatunglaga süüdata / v a n a m a a i l m a k e r e ! »⁶¹ Luuletusest «Saatusetrots» kõrvaldas J. Kärner resignatsioonitunde ja norumeelolu: «Nüüd nagu alistatud sõdur / v a e n l a s t e k a d a l i p p u l ä b i n / m a , a a t e u n e l m a t e s t p õ d u r , / s e e s s ü d a : m e e l e h e i t j a h ä b i »⁶² — «Nüüd nagu alistatud sõdur — / e i s i i s k i k a d a l i p p u l ä b i / m a , a a t e u n e l m a t e s t p õ d u r , / v a i d k ö i k n e e d , k e l l e l e j ä ä b h ä b i ».⁶³ Vähem õnnestunud on «Ave Maria» ümbertöötus, mis kahjustab üldist ironilist suhtumist.

Halastamatult jälitas J. Kärner erootilisi motiive, mida tema varasemas loomingu esines rohkesti. Ka jumala nimetamise püüdis ta, niipalju kui võimalik, kõrvaldada. Täiesti loomulikult vabanes kirjanik jumalast luuletuses «Kevademälestusi», mille panteistlik elukäsitus võimaldas selle kergesti asendada äikese ja üldse loodusega. Ja mitmest muustki luuletusest polnud jumalat raske välja tõrjuda («Päikesepaisteline», «Metsatöölised», «Suvistelaupäeva õhtul», «Kõjuigatsus» I, «Kõnelused pajatsiga», «Meie jõud»). Aga neiski jääb jumala nimetamise vältimine enamasti läbipaistvaks pettekäiguks ja see, millega jumal, Kristus vms. on välja vahetatud, ei sobi kuigi hästi konteksti: ««Peab tõusma inimene vaimus, lihas / k u i i n i m e n e , k e l l e p e a l e s ü l j a t u d » » .⁶⁴ Kunstiliselt esialgsest märksa nõrgema tulemuse annab «Arhailise õhtu» ümbertehtud lõpp, millest täiesti tore ja eelnevate värssidega suurepärase stiililises kooskõlas olev Jehoova välja kihutatakse, et tema asemele lasta ilmetu ning sisutu olend. Pealegi rikub see luuletuse rütmi. Veelgi enam äpardunud on «Kaeralaulud» 2 ümbertehtud lõpp, milles ikaldusega ähvardava põua kujutuse püänt («On iga turjal kanda rist/ ja öösi kesk valmind kaera / k u i k ö l g u k s n a e l a t u n a K r i s t »⁶⁵) läheb segases väljenduses kaduma («On igal tunda orja list/ ja öösi kesk valmind kaera / k u i k ö l g u k s n a e l a t u n a r i s t »⁶⁶).

Häid tulemusi on andnud erootiliste motiivide väljatõrjumine loodusluuletustest, milles need niikuinii mõjuvad võõrastavalt («Kesksuve õhtu», esialgu pealkirjata sonett — 1957. a. kogus «Kevad 1918», ka «Muutlik õhtu» 2) Viimati nimetatuse asendub erootiline motiiv sotsiaalsega, muutes oluliselt luuletuse ideed:

⁶⁰ J. Kärner, Sõna-sütega, lk. 9.

⁶¹ J. Kärner, Valitud luuletused, 1941, lk. 75.

⁶² J. Kärner, Sõna-sütega, lk. 82.

⁶³ J. Kärner, Valitud luuletused, 1957, lk. 212.

⁶⁴ Sealsamas, lk. 275.

⁶⁵ J. Kärner, Lõikuskuu, Tartu 1925, lk. 57.

⁶⁶ J. Kärner, Valitud luuletused, 1957, lk. 58.

«Üks tüdruk astub üle tee: / kaks tulvil pange — kaks ta nisa, / ning janust kuiv ta verev suu. / Ma mõtlik-vaikselts liigun randa. / On kaunis aeg, on juulikuu, / lust neitsil kaht nüüd pange kanda, / ma mõtlen»⁶⁷ — «Üks tüdruk astub üle tee: / on väsind tööst ta üle aja, / ning janust kuivanud ta suu. / Ma mõtlik-vaikselts liigun randa. / On kaunis aeg, on juulikuu, / kuid pole kerge orjust kanda, / mõ mõtlen».⁶⁸ Mõnikord näib aga kirjanikul tagantjärele olnud hirm isegi sõna «armastus» ees, mis on ära jäetud näiteks luuletustest «Sentimentaalne kevadelaul» ja «Pilvine meri», ilma et sellega mingit efekti oleks saavutatud. Liialdatud, robustsevõitu sensuaalsuse mahendamine kaunistab luuletust «Algus», ainult viimases värsis tehtud parandaus on kurjast. Üldse on õigustamatu niisugune viimistlemine, mis luuletuse esialgset mõtet oluliselt muudab. «Külaskäik», armastuslaul, mida ainult varjundas 1918. a. Saksa okupatsiooni aegne atmosfäär, on niisuguse parandamise üks ohvreid. Selle luuletuse esialgne variant polnud lihtsalt hea, ümbertehutu aga mõjub koomiliselt, vähemalt algvarianti tundvale lugejale.

Väga sageli on J. Kärner luuletusi uueks trükiks ette valmistades terveid stroofe maha tõmmanud. Täiesti tavaline on ühe või kahe salmi ärajätmine, luuletusest «Mineviku jälil» on aga kõrvale heidetud koguni kuus stroofi. Üldiselt mõjuvad väljajäetud hästi: J. Kärner kaldus varem liiga pikalt kirjutama ja mõnigi stroof seisis kontekstis üsna lahtiselt, nii et mahatõmme aina tihendab luuletust. Niisuguse tarbetu, osalt kohatugi kõrvalepõike jättis kirjanik ära luuletusest «Nõukogude korra taastamine», «Mõte kodust» värssidest kustutas ta aga rahva ustavuses kahtlevad read. Luuletustest «Lihtsameelne» ja «Lahtijuuritu» heitis kirjanik välja stroofid, mis varem kuulutasid, et ümberringi toimuv on mõtetu, et autor ei saa sellest aru. «Tormilüüra» luuletusi kärpides loobus J. Kärner mõnestki stroofist, mis oli liiga kitsalt isiklik (näit. «Elu on pühalik», «Ennustus», «Jumalagajätt»). Luuletusest «Miks laulan enesest» jättis kirjanik ära segase, muuga halvasti seotud salmi. Luuletusest «Merd rahutut vaadeldes» kriipsutas ta maha kaks autobiograafilist, passiivsust ning pettumust tulvil stroofi, mis avara plaaniga filosoofilises luuletuses mõjuvad segava kõrvalepõikena.

Ent mõnigi kord on J. Kärner teinud väljajätteid, mis muudavad luuletuse vaesemaks, sest kõrvale heidetakse ideeliselt oluline. Niisugused väljalõiked kahjustasid luuletusi «Ajal sangarlikul» ja «Sügisparalleele».

Stroofi juurdekirjutamisega üllatab J. Kärner vaid ühel korral (luuletus «Sügisene» 1951. a. väljaandes), kuid seegi ei paranda niigi head luuletust.

⁶⁷ J. Kärner, Lõikuskuu, lk. 55.

⁶⁸ J. Kärner, Valitud luuletused, 1957, lk. 54.

Sageli kaasneb väljajättele ka ümbertöötus («Tee ääres», «Hüljatu laul», «Mõte» jt.). Huvitavam neist on «Hüljatu laul», millest kirjanik jättis välja stroofid eneseõigustusega, ebamääraste ligimeste hukkamõistva suhtumisega autorisse ning tühise, efektitseva lubaduse kord hallijuukselisena viimses protestis panna ise endale nõor kaela. Allesjätud stroofides vähendas luuletaja subjektiivset mässumeelsust ning seadis esiplaanile selgemini väljendatud sotsiaalse võitluse motiivid.

Täielikke, kogu luuletust hõlmavaid ümbertöötusi esineb valikkogudes siiski harva ning need puudutavad peamiselt kõige varasemat loominguperioodi («Kesksuve hommik», «Kohvikus», ka «Tõusik»). «Kesksuve hommikust» kõrvaldas luuletaja «Maisele ringile» üldse mõneti omase peenutseva, keerulistes väljendites ilutseva ütlemissiisi. Koos sellega muutis ta värsid ideeliselt kindlakontuurilisteks. Haaranud kinni koimandast, kõige õnnestunumast salmist, kujundas kirjanik kogu luuletuse ümber selgeks plastiliseks maastikupildiks, mille sidus loomulikult oma isikuga, noorusaegsete püüetega. Ent see, mis parandava käe alt tuli, sai hoopis uueks luuletuseks, mis pole enam iseloomulik «Maise ringi» aegsele J. Kärnerile, vaid hoopis hilisemale.

Üldiselt ei puudutanud J. Kärner kord viimistletud luuletusi järgmist valikkogu ette valmistades, vaid võttis need enamvähem muutmata uude väljaandesse. Üksikjuhtudel kestab töö luuletuse kallal siiski pidevalt ja iga uus väljaanne toob kaasa muudatusi tekstis («Valvurid öös», «Sügisparalleele», «Uus kevadelaul») Toogem niisuguse ümbertöötuse näiteks luuletuse «Uus kevadelaul» ühe stroofi eri variandid.

Lähtevariant:

Näen kõiges igavesti kestvat seadust:
Käib üha võitlus vahel kahe rea.
Ei selle muutmiseks meil jätku teadust, —
ja sest ongi nõnda kurb ning hea.⁶⁹

Teine variant:

Näen kõiges igavesti kestvat seadust:
käib üha võitlus vahel kahe rea.
Kuid vana muuta juba jätkub teadust,
ja sest on aegki verine ja — hea.⁷⁰

Kolmas variant:

Näen kõiges igavesti kestvat seadust:
käib üha võitlus vahel kahe rea.
Sa kurja löö ja edasi vii headust
ja sest on aeg, mis kurb on nüüd, veel hea.⁷¹

⁶⁹ Looming 1940, nr. 4, lk. 40.

⁷⁰ J. Kärner, Valitud luuletused, 1941, lk. 118; J. Kärner, Valitud luuletused, 1945, lk. 114.

⁷¹ J. Kärner, Valitud luuletused, 1957, lk. 227.

Esitatud näites kulgeb parandamine tõusujoones, iga uue variandiga muutub luuletus paremaks. Ent sedasama ei saa öelda kõigi taoliste juhtumite kohta. Luuletuse «Valvurid öös» hilisem variant püüab lugejat lihtsalt tüssata: esialgsete intonatsioonide asemel pakub «Võitluslaule» proletariaati koos isikukultuse joontega, veelgi hiljem nimetatakse lihtsalt töotajaid. Müstifikatsiooni mulje jätab ka luuletus «Ida poole»,⁷² millest lastakse paista, nagu oleks see loodud 1934. a. Kuid siis ei võinud J. Kärner veel niimoodi mõelda:

Ja päike see,
mis meile kaugelt vilgub,
on kommunistlik — stalinlik idee.
Viib selle valgusesse kord me rahvast tee.⁷³

Eriti keeruliselt on kulgenud luuletuse «Ringkäik Tallinnas» parandamine. Sellest on eri variandid 1929., 1941. ja 1951. a. trükkides. Viimases kahes loobus kirjanik kuuendast ja seitsmendast salmist kui üleaurustest, autobiograafilisi elemente sisaldavaist ning koos muudatuste tegemistega värssides paigutas stroofid täiesti ümber. Salmide suurest liikuvusest ja kohavahe- tusest hoolimata moodustavad need uues asendis ometi enam- vähem tervikliku luuletuse, millest iga järgnev on eelmisest parem. Nii vaba ümberpaigutust võimaldab asjaolu, et iga üksik- stroof omaettegi moodustab visuaal- või mälestuspildi, mida võib reastada kord nii, kord teisiti, sest nende vahel puudub parata- matu järgnevuse seos.

Ei või väita, nagu poleks J. Kärneri tööst oma värsside parandamisel kasu olnud: enamasti on tehtud muudatused võimaldanud selgemalt väljendada ideed, mõnedki ebakohasused sisus ja vormis suutis kirjanik kõrvaldada, stroofide väljajätted muudavad parandatud luuletused tihedamaks.

Ei saa aga, hoolimata autori õigusest oma teostele, tunnustada seda tüüpi parandusi, mida kõige karaktersemalt osutavad luuletused «Mu hinges on Kolgata surmaase» ja «Valvurid öös». Sedalaadi paranduste kohta kehtivad täiel määral J. R. Becheri mõtted, milleni ta jõudis oma varasemaid luuletusi korrigeerides: «Und wieder habe ich mich geirrt. [— — —] Dieser Grundirrtum bestand darin, daß ich immer wieder auf meine früheren Arbeiten zurückgriff und sie korrigierte, anstatt eine wahrhaft gründliche Korrektur an ihnen vorzunehmen, indem ich neue Arbeiten geschrieben und auf diese Weise das Alte widerlegt hätte. [— — —] ich versuchte das Alte auch zu widerlegen dadurch, daß ich es veränderte und auf den Stand meiner neuen Ansichten zu bringen versuchte. [— — —] Man kann sein Leben nicht umgestalten, indem man das Vergangene außer Kraft

⁷² See luuletus on kronoloogiliselt printsiibil koostatud «Võitluslauludes» (1940) ja «Luulevalimikus» (1951) paigutatud 1934. a. dateeritud luuletuste vahele.

⁷³ J. Kärner, Luulevalimik, 1951, lk. 48.

setzt, sondern nur, indem man produktiv fortschreitet und dadurch das Vergangene, soweit es irrtümlich und unproduktiv gewesen ist, überwindet.»⁷⁴

9. «Tervitamisest» viimaste luuletusteni

Juunipöördele läks J. Kärner vastu oma valiku teinud inimesena. Jõudnud veendumusele, et kirjanik peab olema rahva juht, asus ta seda ülesannet uutes tingimustes täitma. «Tervitamine» ja «Liitumine suure isamaaga», samuti ka nõrgemad luuletused, ei väljenda mitte ainult kirjaniku rõõmu, vaid kutsuvad kõiki kaasmaalasigi nõukogude võimu aktiivselt toetama. Esimene aasta kulus siiski kohanemiseks. Õiget tuult tiibadesse J. Kärneri luule ei saanud, kuid oma hinnangu toimunule andis.

Suure Isamaasõja ajal asus J. Kärner oma võitlevate värssidega eesti nõukogude luule esimestesse ridadesse. Koos J. Barbaruse, J. Semperi ja E. Hiirega pühendus ta antifašistliku luule loomisele. 1943. a. ilmus värssikogu «Kodumaa käsk», mis sisaldab J. Kärneri luulet aastast 1941—1942. Nii välisvormilt kui ka sisult on see sõjaaegne luuleraamat. Selles pole kohta muudel mõtetel peale kodumaa kaitsmise ja vaenlase vastu võitlusesse õhutamise.

«Kodumaa käsk» osutab J. Kärneri lähenemist uuele loomingu-meetodile — sotsialistlikule realismile, mis loomulikult kasvas välja tema eelnevast arengust ja muutunud ajast.

«Kodumaa käsu» esimeseks ülesandeks on kutsuda võitlusesse fašistlike vallutajatega, kellele annab kokkuvõtva hinnangu luuletus «Kes andis õiguse?». Fašistlike okupantidega õhutavad halastamatult võitlema deklaratsioonid «Sotsialistliku kodumaa eest», «Võitlusesse!», «Kes talve kaugel», «Ainult relvaga» jt. Selle võitluse mõtteks on oma rahva ja kogu Nõukogudemaa vabaduse ning loova rahuliku töö ja inimeste õnneliku elu kaitsmine («Vabaduse eest», «Kutse» jt.) Kirjanik osutab hästi sellele, mis sõdurile karmis võitluses jõudu annab («Sünnimaale», «Kodumaa-armastus») Kuid J. Kärner ei seo kodumaa-armastust kitsalt oma sünnimaaga, vaid näitab, et tõelise, purustava jõu vaenlase vihkamisele annab Nõukogude riigi ühtsus, rahvaste sõprus («Ei, tasuta ei jää», «Suur Oktoober», «Moskva») Sõdu-reilt nõuab luuletaja mehisust ning ustavust kuni viimse hingetõmbeni. Siis on nende rünnakukindlus tagasitõrjumatu ning ka langenud teevad seltsimeeste mälestustes kaasa võidu suure pidupäeva («Tasujad», «Sõbra mälestuseks»). Ainult korra juhib kirjanik tähelepanu kõhklusevõimalustele võitlusesse kutsute hinges («Kõhklejaile»).

Suur osa J. Kärneri luuletustest on seotud mõtisklemisega

⁷⁴ J. R. Becher, Das poetische Prinzip, Berlin 1957, lk. 36.

okupeeritud sünnimaa üle. Ta kirjeldab häbi ja alandust, mis saab osaks sünnimaale, mida kujutab aktiivses vabastuseootuses («Ootajaile», «Külv kodus» jt.). Ent kirjanik mõistab ka, et leidub reetureidki («Mõte kodust», «Me näeme», «Vaimsed opmanid»), kellele ta kuulutab ette vihast kättemaksu.

Sünnimaad meenutab kirjanikule kõik, ka Nõukogude tagala loodus, mille vaatlemine võib esile kutsuda tõepoolest ilusaid poeetilisi kujutlusi vaenlase valduses sünnimaast («Kuu kumav Uuralites»). Nõukogude tagala elu ja töö leiavad J. Kärneri värssides harva kujutamist («Tšeljabinskile»).

Stiililt on «Kodumaa käsk» publitsistlik, otsejoones ründav, sageli viimistlematu. Siin valitseb pikk jambiline värsimõõt, harvem esineb aktsentueeriv süsteem. Stroofiehituses leidub nelja-realise salmi kõrval ka sekstiine. Uuesti on J. Kärner asunud puhta riimi viljelemisele, kuid ajab sageli läbi väga kehvade riimsõnadega.

«Kodumaa käsk» on tsüklilise jaotuseta, kuid tervikuks liidab selle kogu ühine temaatika ja idee.

Tänapäeval ei paku selle kogu lugemine arvestatavat esteetiliselt elamust. Poeetilisi saavutusi leidub ses värsiraamatus vaid üksikuid («Kuu kumav Uuralites», «Meie jõud», «Tšeljabinskile»). Seda luuletuskogu tuleb hinnata kui kirjaniku sügava kohusetunde ja kodumaa-armastuse avaldust, kui ägedat võitlussekutset fašistlike vallutajate vastu. Aga muidugi mõista oli «Kodumaa käsul» hoopis suurem kaal Suure Isamaasõja ajal, mil palav, arvutuid ohvreid nõudev võitlus ise elustas selle raamatu vihasest võitlusvaimust kantud värssse.

J. Kärneri teine luuletuskogu Suure Isamaasõja ajast «Viha, ainult viha» (1944) sisaldab kirjaniku loomingu 1943. aastast. Luuletuskogu pealkiri osutab seosele eelmise värsiraamatuga. Tegelikult aga seisab see kogu «Kodumaa käsust» üsna kaugel. Ka siin valitseb mehine võitlusvaim, kuid enamasti kunstiks selgunud vormis. Eelmise kogu deklaratiivseid, kuid pahatihti kunstiliselt abituid võitlussekutseid meenutavad veel vaid üksikud luuletused. Nendeks on manitsused sõduritele («Meeldetuletus», «Seltsimehele») või rahva alanduste kujutamine fašistliku võimu kütkes («Tütarlaps vangipõlves»)

Eriilme annab luuletuskogule «Viha, ainult viha» ajaloolise võitluse temaatika, mis tuli Jüriöö ülestõusu aastapäeva tähistamisega. Poeem «Jüriöö tuled» on silmapaistev saavutus ning kahtlemata J. Kärneri tulemusterikkamaid katseid selles žanris. Mõjuvaks täienduseks sellele on «Pöide kättemaks». «Kaarnamäe ballaadis» näitab J. Kärner end suure meistrina. Sajandeid tagasi rahvale sünninud ülekohtu kujutamine ning rahva mehise vabanemistahte näitamine andis neile teostele suure veenmisjõu ja agitatsioonilise tähenduse: iga võitleja tõmbas vajalikud paralleelid juba ise.

Taas vähem õnnestunud on kirjanikul kaasaegsete tasujate kujutamine. Luuletused «Valvepostil» ja eriti «Laul Punaarmee» on sedavõrd lihtsustatud, et langevad primitivismi. Aga siingi ei puudu kordaminekud — «Sangarlus» mõjub ka oma ülimas lihtsuses kõigiti kunstipäraselt.

Suurt edu saavutab J. Kärner mälestuspiltide maalimisel sünnimaast («Kodulinna mõeldes», «Kaskede lehtides», «Kõjuigatsus»). Need ei ole puhtad helged mälestustemaailid kodustest maastikest; rahva valu ning kirjaniku enese südames pakitsev igatsus omavad neis keskse tähenduse. See aga teeb need lihtsad luuletused sugestiivseiks võitlusvärssideks, mis mõjuvad kaugelt tugevamini kui eelmise kogu küll raevukad, ent kunstiliselt jõuetud üleskutsed. Värssidele sünnimaast liituvad Nõukogude tagala kujutused. Neid ei ole palju («Leningrad — Uural — Moskva», «Kauges linnas»), kuid need iseloomustab kunstiline erksus. Poeetilisel on eriti jõuline luuletus «Kauges linnas», mis kõneleb sellest, et kirjaniku kokkukuuluvustunne kogu Nõukogudemaaga pole mitte teoreetilist laadi, vaid tuleb südamest.

Kogu oma sõjaaegse luule poeedi- ja kodanikukreodo esitab J. Kärner luuletustes «Veendumus» ja «Luule kohus». Nendes tõestas kirjanik, et ta suudab ka deklaratiivsed värsid vormida ehtsateks luuleelamusteks.

Vormiliselt on «Viha, ainult viha» sarnane eelmise koguga. Ikkagi domineerib jambiline värsimõõt, mille kõrval esineb ka aktsentueerivat süsteemi. Eelnevaga võrreldes lühemaks on muutunud värss. Neljarealistes stroofid koos sekstiinidega läbivad sedagi kogu. Ainsaks erandiks on trohheilistes paarisvärssides «Kaarnamäe ballaad».

Kuid «Viha, ainult viha» on võrratult tasakaalukamas stiilis kui «Kodumaa käsk». Samuti on siin suur osatähtsus eepilist laadi käsitlusel, mis eelmises kogus puudus täiesti.

Koos J. Sütiste ning J. Semperi kogudega kuulub «Viha, ainult viha» kindlasti Isamaasõja-aegse eesti nõukogude luule kõige silmapaistvamate saavutuste hulka.

Seda luuletuskogu täiendavad need värsid, milles luuletaja hümnilises laadis väljendas oma rõõmu saabuva võidu ning kodumaa vabanemise üle fašistlikust okupatsioonist.

Jaan Kärnerile kuulub eesti luule arengus silmapaistev koht. Tema ja teiste eesti demokraatlike poetide 20—30-ndate aastate loomingu paremikus kujunesid eeldused nõukoguliku luule viljelemiseks. J. Sütiste kõrval on ses protsessis J. Kärneril eriti tähtis osa, sest rahvalähedus ühines tema loomingus kunstilise lihtsuse ja selguse teadliku taotlusega.

Pärast nõukogude korra taaskehtestamist 1940. a. suvel oli J. Kärner esimesi, kes oma värssidega töörahva võimu aktiivselt toetas. Siitpeale teenis ta kogu oma järgneva loominguga nõu-

kogude võimu. Suure Isamaasõja aastail püsis J. Kärneri luule eesti nõukogude võitleva poeesia esiridades. Tema selleaegset luulet kannab kustumatu viha vallutajate vastu.

J. Kärneri nõukogudeaegne looming pole ühtlane: heade, veenvate ja sugestiivse luuletuste kõrval esineb selles küllaltki palju kesist ja kunstiliselt saamatut, primitiivset. Hoopis tähtsam on aga see, et J. Kärner parandas nõukogude luule edasiarendajatele aktiivse, ideekindla, rahvast teeniva ning kunstiliselt lihtsa võitlusluule traditsioonid.

ЯАН КЯРНЕР КАК СОВЕТСКИЙ ПОЭТ

Резюме

Яан Кярнер (1891—1958) был одним из тех эстонских поэтов, которые вместе со всем трудовым народом сразу же встали на путь строительства новой жизни. Это и понятно, ибо в лучших своих произведениях, написанных до 1940 года, он выступает в защиту человека труда, мечтает о справедливых общественных отношениях.

В первый год советской власти Я. Кярнер создал около 10 новых стихотворений, переводил Маяковского, работал редактором в государственном издательстве, собрал свои боевые стихи в сборник «Песни борьбы», издал «Избранные стихотворения». В начале Великой Отечественной войны Я. Кярнер эвакуировался из Советской Эстонии в Ленинград. Он жил и работал в Ленинграде, затем в Челябинске, Москве, Егорьевске и снова в Ленинграде. В эти военные годы вышли его сборники «Приказ родины» (1943) и «Ненависть, только ненависть» (1944).

После возвращения в Советскую Эстонию Я. Кярнер стал редактором журнала «Лооминг», а также работал в издательстве и переводил стихи русских поэтов. Осуществлению его творческих планов помешала болезнь, начинавшаяся в 1940 году. Во время болезни Я. Кярнер новых стихов не писал, а перedelывал лишь ранее написанное. 3 апреля 1958 г. Я. Кярнер умер.

В стихах, написанных Я. Кярнером с лета 1940 года до начала Великой Отечественной войны, поэт приветствует советскую власть, радуется победе трудового народа, вступлению Эстонии в состав Советского Союза («Приветствие», «На митинге», «Единство»). Он восхищается тем, как неизмеримо расширились пределы его родины, восхищается мощью и миролюбием родной страны («Песня»), воспекает Коммунистическую партию как надежного вождя советского народа («История партии»), вдохновляется идеей дружбы народов («Майская песня», «Единство», «На переломе»).

Уже в конце 30-х годов поэзия Я. Кярнера приобретает характер все более глубоких раздумий. В стихах, приветствующих советскую власть, эта тенденция усиливается. Публицистическая, агитационная лирика переплетается с поэзией, убеждающая при помощи образов, причем преимущественно берет верх прямая публицистичность. Это является характерной чертой всей эстонской поэзии тех лет, декларативной по своему основному содержанию, насыщенной праздничными мотивами (новая жизнь лишь зарождалась)

На нападение гитлеровцев Я. Кярнер ответил рядом воззваний, призывающих к борьбе («За социалистическую родину», «В бой!», «Фашистским палачам» и др.) Считая борьбу с фашизмом кровным делом всех советских народов, Я. Кярнер в идейном отношении стал выше многих своих соотечественников по поэзии. Родина, особенно дорогая в бедствиях войны, вдохновляла на борьбу, на создание ярких стихов («Любовь к родине», «Наша сила», «Тоска по родине»), вошедших в число лучших произведений нашей поэзии периода войны.

Чувства Я. Кярнера как поэта и гражданина потребовали отдачи всех сил родине, потребовали самоограничения, суровости, пока жестокий враг не будет разбит. В стихотворениях «Убеждение» и «Долг стиха» этот идеал выражается в сильных художественных декларациях. Поэт видит в поэзии оружие борьбы. И. Я. Кярнер неуклонно выполнял поставленную перед собой задачу.

Часто Я. Кярнер изображает оккупированную фашистами родину, страдания которой вдохновляли бойцов на яростную борьбу с врагом. Поэт выражает уверенность, что народ не покорится, а останется верным идеям социализма. Но в то же время он сознает, что могут найтись и предложившие свои услуги фашистам предатели, которым он предвещал беспощадную месть («Мы видим», «Духовные бурмистры»). Я. Кярнер писал о ненависти народа к захватчикам («Порабощена отчизна наша», «Эстонии»), об ожидании свободы («Ожидающим», «Отомстят»). Однако лучше удались ему воспоминания о родине («Весенний сев дома», «Мечта о родном городе»), хотя они не доходят до того уровня, которого достиг Ю. Сютисте, переживший годы оккупации. В стихах о страдании родины Я. Кярнер добивался наибольших успехов, когда его поэтические представления сливались воедино с впечатлениями о жизни в советском тылу. В этих стихах он иногда давал синтез пейзажной и гражданской лирики («Медный месяц на Урале», «Когда зеленеют березы»).

О жизни советского тыла Я. Кярнер писал реже и обычно в более общих чертах, чем другие поэты («Песня о Москве») Просторы советской страны и ее богатства, ее люди — все внушало

поэту глубокую уверенность в победе («Ленинград—Урал—Москва», «Челябинск»). Все более и более крепла связь Я. Кярнера с советской страной.

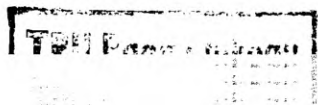
Для создания образа советского воина у Я. Кярнера не хватало воинского опыта, но в своих стихах он вызывал ненависть к врагам («Мстители», «За свободу», «Возмездия!»), призывал бойцов преодолеть колебания («Колеблущимся»). О советских войнах Я. Кярнер писал редко. Однако, стихотворение «Героизм», воспевающее отвагу советских людей, показывает, как крайняя простота может дать интересный художественный результат.

К 600 годовщине восстания Юрьевой ночи Я. Кярнер создает свою лучшую поэму «Огни Юрьевой ночи». В ней поэт опирается как на исторические источники, так и на повесть Э. Борнхёе «Мститель», развив идейную характеристику главного героя. В поэме «Мест в Пейде» и «Каарнамаяская баллада» Я. Кярнер наиболее художественно плодотворно из всех эстонских поэтов использовал факты исторического прошлого в интересах современной борьбы.

С начала 1944 г. стихи Я. Кярнера принимают характер торжественных гимнов. В цикле «Поэма освобождения» поэт прослеживает борьбу эстонского народа за свободу в течение столетий, призывает еще успешнее теснить врага, предвосхищает горестно-радостные переживания от возвращения в родные края, клянется в верности родине, будущее которой он видит в мирном и свободном труде вместе со всеми народами Советского Союза. В последующих своих стихах Я. Кярнер лишь варьирует содержание этого цикла. В это же время Я. Кярнер принимает участие в конкурсе по созданию текста гимна Эстонской ССР. Всеобщую известность получили его стихи «Советской Эстонии» и «Не сразили тебя бури». В стихотворении «Победа», посвященном победоносному окончанию войны, поэт прославляет тех, кто ценою больших усилий и жертвы разгромили врага и добились свободы.

На поэзии Я. Кярнера советского периода сказалось и влияние культа личности. Начиная с его стихотворения ««Коммунист»» (1940), эту тенденцию можно увидеть во всей эстонской поэзии. По сравнению с другими Я. Кярнер, по складу своего характера, легко впадающий в крайности, оказался более восприимчивым к проявлениям культа личности. Этому способствовало в его поэзии также стремление к упрощениям. Однако значительного отпечатка на его творчество эта тенденция не успела наложить.

Работая во время болезни преимущественно над отделкой своих прежде написанных стихов, Я. Кярнер подходил к ним с более зрелой мировоззренческой и эстетической позиции. Он вносил мало изменений в свою пейзажную лирику, но предельно звучали стихи, в которых звучали социальные мотивы.

Я. Кярнер как советский поэт написал множество отдельных стихотворений, издал два сборника стихов. Его поэзия стала еще более простой, прояснилась и в мировоззренческом плане. Поэт всецело отдается служению советской власти. В годы Великой Отечественной войны его стихи с неустанной силой призывали к борьбе с фашистскими захватчиками. Я. Кярнеру принадлежит выдающееся место среди зачинателей эстонской поэзии.

JAAN KÄRNER ALS SOWJETISCHER DICHTER

Zusammenfassung

Jaan Kärner (1891—1958) war einer von denjenigen estnischen Dichtern, die 1940 gleich mit dem arbeitenden Volke gemeinsame Sache machten. Solches ist verständlich, denn in den besten Werken seines bisherigen Schaffens war er für den werktätigen Menschen eingetreten, hatte er von einer gerechten Gesellschaft geträumt.

Im ersten Jahre der Sowjetmacht schrieb J. Kärner etwa zehn Gedichte, übersetzte Werke von Majakowski, war als Redakteur im Verlag «Ilukirjandus ja Kunst» tätig, vereinte seine Gedichte kämpferischen Inhalts zu einem Band, «Võitluslaule» (Kampflieder) betitelt, veröffentlichte eine Gedichtsammlung. Während des Großen Vaterländischen Krieges evakuierte J. Kärner ins Hinterland. Nachdem er Leningrad verlassen hatte, arbeitete er in Tscheljabinsk (weilte auch in Moskau, Jegorjewsk und abermals in Leningrad). Es erschienen die Gedichtbände «Kodumaa käsk» (Befehl des Vaterlandes) (1943) und «Viha, ainult viha» (Zorn, nur Zorn) (1944).

Im befreiten Sowjetestland war J. Kärner Redakteur der Zeitschrift «Looming», arbeitete auch beim Verlag und übersetzte Werke der russischen Literatur. Seine schöpferischen Pläne durchkreuzte eine Krankheit (1946). Während der Krankheit schuf J. Kärner keine neuen Gedichte, wohl aber feilte er an früheren Werken. J. Kärner verschied am 3. IV 1958.

Die Gedichte, welche J. Kärner in der Zeit vom Sommer 1940 bis zum Ausbruch des Großen Vaterländischen Krieges schrieb, sind ihrem allgemeinen Charakter nach Begrüßungen der Sowjetmacht. In ihnen äußerte er seine Freude über den Machtübergang ans werktätige Volk und über den Eintritt Estlands in die Sowjetunion (Gedichte «Tervitus» — Gruß, «Miitingul» — Beim Meeting, «Liitumine suure isamaaga» — Vereinigung mit dem großen Vaterland), verkündete seine Begeisterung über das unvergleichlich größer gewordene Heimatland, über dessen

Mächtigkeit und Friedenswillen («Laul» — Gesang), schätzte die Kommunistische Partei als sicheren Führer der Völker ein («Partei ajalugu» — Geschichte der Partei), nahm sich die Idee der Völkerfreundschaft zu eigen («Mai laul» — Lied des Mai, «Liitumine suure isamaaga» — Vereinigung mit dem großen Vaterland, «Murrangul» — Am Umbruch).

Schon zu Ende der dreißiger Jahre beschäftigte J. Kärner sich immer mehr mit Gedankenlyrik. In den zur Begrüßung der Sowjetmacht geschriebenen Versen verstärkte sich diese Neigung. Die publizistisch-agitierende Lyrik wurde mit Versen vermischt, welche durch ihre Bildhaftigkeit überzeugten, wobei erstere meistens überwog. Das charakterisiert die gesamte estnische Poesie jener Zeit, deren Hauptinhalt Deklarationen, festliche Stimmungen bildeten (das neue Leben selbst hatte sich noch nicht geformt).

Den Überfall der Faschisten beantwortete J. Kärner mit Kampfaufrufen («Sotsialistliku kodumaa eest» — Für das sozialistische Vaterland, «Võitlusesse!» — In den Kampf, «Fašistlikele mõrvareile» — Den faschistischen Mördern). Indem J. Kärner den Krieg gegen den Faschismus als gemeinsamen Kampf aller Völker des Sowjetlandes ansah, schwang er sich in ideologischer Hinsicht höher als so mancher zeitgenössischer Dichter. Die Heimat, in Gefahren besonders teuer, spornte zum Kampf an, gab den Anlaß zu wertvollen Liedern («Meie jõud» — Unsere Kraft, «Kojuigatsus» — Heimweh), die zu den besten in unserer Lyrik aus der Kriegszeit gehören.

Das Kredo des Bürgers und Poeten J. Kärner forderte das Aufgebot aller Kräfte, die Entsagung vom Persönlichen, Strenge, bis der grausame Feind geschlagen. Die Gedichte «Veendumus» (Überzeugung) und «Luule kohus» (Pflicht der Poesie) äußern in künstlerisch machtvollen Deklarationen dieses Ideal, sehen in der Poesie eine Waffe. J. Kärner befolgte unentwegt diese Prinzipien.

Oft schilderte J. Kärner die besetzte Heimat (solches taten unsere Dichter gern); die Darstellung ihrer Leiden entflammte die Soldaten zu härterem Kampf. Der Dichter war überzeugt, das Volk werde sich nicht beugen lassen, sondern bewahre die Treue dem Sozialismus. Doch gleichzeitig wußte er, daß es auch Verräter gibt, die den Faschisten ihre Dienste anbieten; ihnen verkündete er erbarmungslose Vergeltung («Me näeme» — Wir sehen, «Vaimsed opmanid» — Geistige Aufseher). J. Kärner schildert den Zorn des Volkes den Eroberern gegenüber («On orjastatud me sünnimaa» — Versklavt ist unser Heimatland, «Eestimaale» — An Estland), die rege Hoffnung auf Befreiung («Ootajaile» — An die Wartenden, «Ei, tasuta ei jää» — Nein, es wird heimgezahlt). Noch besser gelangen die Erinnerungsbil-

der von der Heimat («Külv kodus» — Die Aussaat zu Hause, «Kodulinnale mõeldes» — Der Heimatstadt gedenkend), obwohl sie nicht die Stufe erreichen, zu welcher der Dichter J. Sütiste gelang, der die Okkupationszeit erlebte. Sein Bestes zeitigte J. Kärner in der Poetisierung der Leiden des Vaterlandes dann, wenn seine dichterischen Vorstellungen mit den Erlebnissen im sowjetischen Hinterland verschmolzen oder dadurch eine besondere Tönung erhielten. Dadurch entstand bisweilen eine gute Synthese von Natur- und Kampfpoesie («Kuu kumav Uuralites» — Leuchtender Mond im Ural, «Kaskede lehtides» — Die Birken schlagen aus).

Über das sowjetische Hinterland schrieb J. Kärner seltener und in allgemeineren Worten als seine Kollegen («Moskva» — Moskau). Die Weiten und der Reichtum des Sowjetlandes, für den Sieg schaffende Menschen — all das flößte dem Dichter tiefe Siegesüberzeugung ein («Leningrad — Uural — Moskva» — Leningrad — der Ural — Moskau, «Tšeljabinskile» — An Tscheljabinsk). J. Kärner spürte seine immer mehr sich stärkende Zusammengehörigkeit mit dem Sowjetland.

Zur Darstellung zeitgenössischer Soldaten mangelte es J. Kärner an Frontkämpfererfahrungen, doch er schürte den Zorn gegen die Eroberer («Tasujad» — Die Rächer, «Vabaduse eest» — Für Freiheit, «Kättemaksu!» — Vergeltung!), ermahnte die Kämpfer, aus der alten Gesellschaft herübergebrachte Zweifel zu überwinden («Kõhklejaile» — An die Zweifler). Ausgerechnet Soldaten estnischer Nationalität, schrieb J. Kärner über sowjetische Kämpfer im allgemeinen selten. Das Gedicht «Sangarlus» (Heldentum), worin das Heldenhafte der sowjetischen Menschen gepriesen wird, zeigt jedoch, wie äußerste Schlichtheit ein ansprechendes künstlerisches Ergebnis zeitigen kann.

Aus Anlaß des 600. Jahrestages des Jüriöö-Aufstandes schuf J. Kärner sein bestes Poem «Jüriöö tuled» (Feuer des Jüriöö-Aufstandes). Das Poem fußt sowohl auf historischen Quellen als auch auf der Erzählung von E. Bornhöhe «Tasuja», dessen zentrale Gestalt J. Kärner weiterentwickelte. Hinzu kommen die Werke «Pöide kättemaks» (Die Rache zu Pöide) und «Kaarnamäe ballaad» (Die Ballade zu Kaarnamäe). In künstlerischer Hinsicht war J. Kärner einer der fruchtbarsten sowjetestnischen Dichter, die Historie anwandten, um den gegenwärtigen Kampf zu unterstützen.

Von Beginn des Jahres 1944 an werden J. Kärners Gedichte hymnisch. Im Zyklus «Vabastuspoeem» (Befreiungspoem) verfolgte der Dichter den Kampf des estnischen Volkes für Freiheit durch die Jahrhunderte, rief auf zum schwungvolleren Angriff, äußerte Ahnungen eines schmerzlich-frohen Erlebens bei der Heimkehr, gab Versprechungen dem Heimatland, dessen Zukunft er im Frieden und in freiem Schaffen zusammen mit den

anderen Sowjetvölkern sah. In späteren Werken variierte J. Kärner bloß diesen Zyklus. Gleichzeitig nahm J. Kärner am Preisausschreiben zur Schaffung des Textes der sowjetestnischen Nationalhymne teil. Daraus sind allgemein bekannt geworden die Gedichte «Laul Nõukogude Eestile» (Lied an Sowjetestland) und «Oled seisnud tormikaartel» (Hast in Stürmen gestanden). Im Gedicht «Võit» (Sieg), das zum Abschluß des Großen Vaterländischen Krieges geschrieben wurde, preist der Dichter all diejenigen, welche mit ihren Anstrengungen, Opfern und ihrem Leben die Freiheit und den Zusammenbruch des Gegners herbeiführten.

J. Kärners Gedichte aus der Zeit der Sowjetmacht wurden auch vom Personenkult gestreift. Von seinem Gedicht ««Kommunistile»» (Dem Kommunisten) an (1940) kann man diese Tendenz in der estnischen Poesie bemerken. Empfänglich dafür machten J. Kärner sein unbeständiger und gewissermaßen ins Extreme schweifender Charakter, auch versimpelnde Behandlung der Themen. Jedoch vermochte diese Tendenz noch keine wesentlichen Schatten auf sein Werk zu werfen.

Die von J. Kärner hauptsächlich während seiner Krankheit vorgenommene Überarbeitung der Gedichte ist im allgemeinen annehmbar, sie entspringt der geklärten Weltanschauung des Dichters und seinen ästhetischen Überzeugungen. Weniger verbesserte J. Kärner seine Naturpoesie, mehr seine Verse mit sozialem Inhalt. Meistens beschränkte er sich mit kleinen Verbesserungen, ganze Gedichte umfassende Überarbeitungen sind selten.

Als sowjetischer Dichter veröffentlichte J. Kärner eine Menge einzelner Gedichte und zwei Verssammlungen. Seine Poesie wurde noch schlichter, in weltanschaulicher Hinsicht völlig klar. Der Dichter verschrieb sich ganz dem Dienst für die Sowjetmacht. Während des Großen Vaterländischen Krieges riefen seine Verse mit unversiegender Kraft zum Kampfe auf. J. Kärner nimmt unter den Gründern der sowjetestnischen Poesie einen hervorragenden Platz ein.

Тартуский государственный университет
Тарту, ул. Юликооли. 18
К. Муру

Яан Кярнер как советский поэт

На эстонском, русском и
немецком языках

Vastutav toimetaja L. Raud

Korrektor E. Oja

Ladumisele antud 27. VII 1963. Trükkimisele antud
4. X 1963. Paber 60×90, 1/16. Trükipoognaid 3,5.
Arvutuspoognaid 3,8. Trükiarv 500. MB-07390. Tel-
limise nr. 6174. Hans Heidemanni nim. trükikoda,
Tartu, Ülikooli 17/19, III.

Hind 23 kop.